

RĪGAS TEHNISKĀ UNIVERSITĀTE
Inženierekonomikas un vadības fakultāte
Tautsaimniecības un reģionālās ekonomikas institūts

Aleksejs NIPERS

**NODOKĻU SLOGA IZMAIŅU IETEKME UZ
LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBU**

Promocijas darba kopsavilkums

Nozare: Vadīzinātne
Apakšnozare: Uzņēmējdarbības vadība

Rīga 2010

RĪGAS TEHNISKĀ UNIVERSITĀTE
Inženierekonomikas un vadības fakultāte
Tautsaimniecības un reģionālās ekonomikas institūts

Aleksejs NIPERS

Doktora studiju programmas „Vadībzinātne” doktorants
(apliecības Nr. 971RIB123)

NODOKĻU SLOGA IZMAIŅU IETEKME UZ LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBU

Promocijas darba kopsavilkums

Nozare: Vadībzinātne
Apakšnozare: Uzņēmējdarbības vadība

Zinātniskā vadītāja
Dr. oec., asoc. profesore
Inna Dovladbekova

Rīga 2010

UDK 336.22 (474.3)(043.2)
Ni 880 n

Nipers A. Nodokļu sloga izmaiņu ietekme uz
Latvijas tautsaimniecību.
Promocijas darba kopsavilkums. –
Rīga: RTU Izdevniecība, 2010. – 47 lpp.

Iespiests saskaņā ar RTU IEVF
Tautsaimniecības un reģionālās ekonomikas
institūta
2010. gada 12. maija lēmumu,
protokols Nr. 10

© Rīgas Tehniskā universitāte, 2010. gads

© Aleksejs Nipers, 2010. gads

**PROMOCIJAS DARBS
IZVIRZĪTS EKONOMIKAS DOKTORA ZINĀTNISKĀ GRĀDA
IEGŪŠANAI RĪGAS TEHNISKAJĀ UNIVERSITĀTĒ**

Promocijas darbs izstrādāts RTU Inženierekonomikas un vadības fakultātes Tautsaimniecības un reģionālās ekonomikas institūtā. Promocijas darbs Latvijas Republikas ekonomikas doktora zinātniskā grāda iegūšanai tiek publiski aizstāvēts 2010. gada 30. jūnijā Rīgas Tehniskās universitātes Inženierekonomikas un vadības fakultātē Meža ielā 1/7, 309. auditorijā, plkst. 10.00.

RECENZENTI

Konstantīns Didenko, Dr.oec., profesors
Rīgas Tehniskā universitāte

Ērika Šumilo, Dr.oec., profesore
Latvijas Universitāte

Ingrīda Jakušonoka, Dr.oec., profesore
Latvijas Lauksaimniecības universitāte

APSTIPRINĀJUMS

Apstiprinu, ka esmu izstrādājis doto promocijas darbu, kas iesniegts izskatīšanai Rīgas Tehniskajā universitātē ekonomikas doktora zinātniskā grāda iegūšanai. Promocijas darbs nav iesniegts nevienā citā universitātē zinātniskā grāda iegūšanai.

Aleksejs Nipers _____

2010. gada 20. maijā

Promocijas darbs ir uzrakstīts latviešu valodā, satur ievadu, piecas daļas, secinājumus un priekšlikumus, bibliogrāfisko sarakstu, pielikumu. Darbā iekļauti 74 attēli un 11 tabulas, kopā 168 lappuses, neskaitot pielikumus. Bibliogrāfiskajā sarakstā ir 75 avoti.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Rīgas Tehniskās universitātes Zinātniskajā bibliotēkā.

Atsauksmes par promocijas darbu sūtīt:

Promocijas padomes RTU P-09 sekretāram

Dr.habil.oec., profesoram Anatolijam Magidenko

Rīgas Tehniskā universitāte

Meža iela 1/7, Rīga, LV-1048, Latvija

e-pasts: rue@rtu.lv fakss: 67089490

DARBA VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS

Tēmas aktualitāte

Pašreizējās Latvijas nodokļu sistēmas pamati tika likti pirms aptuveni piecpadsmit gadiem – deviņdesmito gadu pirmajā pusē, kad valsts tautsaimniecība atradās transformācijas procesā.

Kopš tā laika Latvijā ir notikušas straujas un ļoti būtiskas strukturālās pārmaiņas, iekšzemes kopproduktam pieaugot vairāk kā divas reizes, tautsaimniecībai pārorientējoties no austrumiem uz rietumiem un būtiski mainoties tās struktūrai. Savukārt kompleksa nodokļu sistēmas pārvērtēšana kopš tā laika netika veikta.

Tas, ka ar deviņdesmitajos gados izveidoto nodokļu sistēmu bija iespējams nodrošināt relatīvi veiksmīgu tautsaimniecības attīstību, varētu būt pamats secinājumam, ka Latvijas nodokļu sistēma ir uzskatāma par veiksmīgu. Taču paralēli pozitīvām pārmaiņām tautsaimniecībā bija vērojamas arī negatīvas tendences. Piemēram, viena no aktuālākajām problēmām bija vāja ekonomikas konkurētspēja un akūts tirdzniecības bilances deficīts. Tas arī ir uzskatāms par vienu no iemesliem, kāpēc Latvijas ekonomikas kritums 2008. - 2009. gadā bija tik smags.

Latvijā veiktās nodokļu sistēmas izmaiņas pamatā bija „punktveida” atsevišķu nodokļu likmju izmaiņas bez kompleksās ietekmes novērtējumiem. Ekonomikas attīstības laikā (no 1995. gada līdz 2008. gadam) politika Latvijā bija vērsta nodokļu sloga mazināšanas virzienā. Pie būtiskākām nodokļu izmaiņām šajā laikā var minēt gan uzņēmumu ienākuma nodokļa samazināšanu no 25% līdz 15%, gan valsts obligāto sociālās apdrošināšanas iemaksu samazināšanu no 37,09% līdz 33,09% nodokļu sloga darba devējiem mazināšanai, gan nekustamā īpašuma nodokļa samazināšanu no 1,5% līdz 1%. Tajā pašā laikā, līdz ar Latvijas pievienošanos ES, ir palielinājušās akcīzes nodokļa likmes.

Salīdzinoši lielas izmaiņas nodokļu sistēmā ir notikušas 2009. - 2010. gadā, kad ekonomiskās krīzes dēļ valsts ieņēmumi budžetā ir strauji samazinājušies, un, lai palielinātu budžeta ieņēmumus, valsts diezgan straujā un haotiskā veidā ir palielinājusi esošos nodokļus un ieviesusi jaunus. Pie būtiskākām izmaiņām var minēt PVN likmes paaugstināšanu no 18% līdz 21%, akcīzes nodokļu strauju palielināšanu, kapitāla pieauguma nodokļa ieviešanu, mājokļa nodokļa ieviešanu.

Paralēli notiekošajām izmaiņām atsevišķi politikas veidotāji un dažādas ieinteresētās puses piedāvāja (un piedāvā arī tagad) veikt papildu izmaiņas. Tiek runāts par nepieciešamību samazināt uzņēmuma ienākuma nodokli, iedzīvotāju ienākuma nodokli, pievienotās vērtības

nodokli, tomēr līdzīgi jau veiktajām izmaiņām arī šie priekšlikumi galvenokārt balstās uz atsevišķu interešu grupu vai valdības interesēm un līdz ar to nenozīmē ieguvumu valsts tautsaimniecībai kopumā.

Vērojot notiekošās diskusijas, ir jāsecina, ka nodokļu izmaiņu iniciatīvu pamatā ir pieņēmums, ka izaugsmes veicināšanai ir jāsamazina nodokļi, taču bez zinātniskas analīzes par kopējo ietekmi tautsaimniecībā un aprēķiniem par šīs ietekmes lielumu. Piemēram, diskusijā par PVN samazināšanu kādai preču grupai, tiek akcentēta pozitīvā ietekme uz šo preču ražotājiem, taču netiek veikta tālāka analīze kopējai ietekmes novērtēšanai uz tautsaimniecību (nerunājot par daudz sarežģītāku ietekmi uz iedzīvotāju labklājību).

Valsts politika nesniedz stratēģisku vīziju par nodokļu sistēmas attīstību. Galvenais dokuments, kas ir pieejams publiski un nosaka virzību nodokļu sistēmā, ir „Pamatnostādnes nodokļu un nodevu sistēmas attīstībā”, taču šajā dokumentā pamatā ir atrodamī tehniska rakstura darbi, nevis kompleksa nodokļu sistēmas vīzija. Iespējams, ka to varētu skaidrot ar apmierinātību ar pašreizējo nodokļu sistēmu, taču nav atrodams zinātnisks pamatojums tam, ka esošā sistēma ir optimāla nedz no tautsaimniecības attīstības veicināšanas, nedz no iedzīvotāju labklājības viedokļa. Tas dod zināmu pamatu uzskatīt, ka Latvijas nodokļu politika ir reaģējoša, ne proaktīva.

Pateicoties tam, ka kopš Latvijas nodokļu sistēmas izveidošanas līdz 2008. gadam nodokļu izmaiņas Latvijā bija tendētas samazināšanas virzienā, Latvija kļuva par zemi ar vienu no zemākajiem nodokļu slogiem Eiropas Savienībā. Tā, 2007. gadā kopējais nodokļu slogs Latvijā veidoja 30,5% no IKP, kas bija krietni zem ES vidējiem 37,5%. Tiesa, pēc dažādu nodokļu paaugstināšanas un jaunu nodokļu ieviešanas 2009.-2010. gadā kopējais nodokļu slogs valstī varētu palielināties par 2-3%. Taču, arī ņemot vērā minētās izmaiņas, valstī joprojām saglabāsies viens no zemākajiem nodokļu slogiem ES.

Kaut arī ES mērogā kopējais nodokļu slogs ir zems, Latvijas tautsaimniecības attīstības līmenis un konkurētspēja (kas ir priekšnosacījums turpmākajai attīstībai) dažādos reitingos bieži vien ievērojami atpaliek no daudzām citām ES valstīm ar krietni augstāku nodokļu slogu. Tajā pašā laikā Latvijas konkurētspēja atpaliek arī no daudzām valstīm, kur nodokļu slogs ir krietni zemāks nekā Latvijā.

Tā, piemēram, saskaņā ar Pasaules ekonomikas foruma novērtējumu, Latvija konkurētspējas ziņā ir 54. vietā pasaulē. Savukārt Dānija konkurētspējā ieņem 3. vietu (kopējais nodokļu slogs valstī ir 48,7% no IKP), Zviedrija – 4. vietu pasaulē (nodokļu slogs – 48,3% no IKP).

Tajā pašā laikā Singapūra konkurētspējas ziņā ieņem 5. vietu pasaulē (nodokļu slogs vien 13% no IKP).

No tā var secināt, ka nodokļi nav noteicošais valstu attīstības faktors. Taču ir skaidrs, ka nodokļu slogs, kas veido aptuveni trešdaļu no Latvijas IKP, nevar neietekmēt tautsaimniecību.

Līdz ar to šī darba aktualitāte ir saistīta ar nepieciešamību novērtēt Latvijas nodokļu sloga izmaiņu komplekso īstermiņa un ilgtermiņa ietekmi uz tautsaimniecību. Tas ļaus secināt, vai ir iespējams uzlabot Latvijas nodokļu sistēmu un cik liels varētu būt efekts no nodokļu sistēmas uzlabošanas. Tas arī palīdzēs atbildēt uz jautājumu, cik laba un konkurētspējīga ir pašreizējā nodokļu sistēma Latvijā, to vērtējot makrolīmenī.

Tāpēc **promocijas darba mērķis** ir: kvantitatīvi novērtēt cik būtiska ir svarīgāko Latvijas nodokļu izmaiņu īstermiņa un ilgtermiņa ietekme uz Latvijas tautsaimniecību un cik lielā mērā var veicināt tautsaimniecības attīstību, mainot kopējo nodokļu slogu vai nodokļu sloga sadalījumu starp dažādām ar nodokļiem apliekamām bāzēm.

Mērķa sasniegšanas **uzdevumi**:

1. Izanalizēt Latvijas nodokļu struktūru salīdzinājumā ar citām pasaules valstīm, it īpaši ekonomiski attīstītākajām;
2. Izanalizēt dažādu nodokļu ietekmes kanālus uz ekonomiskajiem procesiem;
3. Izstrādāt Latvijas tautsaimniecības modeļi, ar kura palīdzību ir iespējams kvantitatīvi aprēķināt nodokļu izmaiņu īstermiņa un ilgtermiņa komplekso ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību;
4. Izstrādāt nodokļu izmaiņu politikas scenārijus un ar modeļa palīdzību veikt simulācijas, lai novērtētu nodokļu izmaiņu potenciālo ietekmi tautsaimniecībā.

Pētījuma objekts un priekšmets

Pētījuma objekts ir Latvijas svarīgākās nodokļu grupas, tās vērtējot no valsts budžeta veidošanas viedokļa: darbaspēka nodokļi, uzņēmumu ienākuma nodokļi un patēriņa nodokļi.

Pētījuma priekšmets ir nodokļu sloga uz svarīgākajām ar nodokļiem apliekamajām bāzēm izmaiņu īstermiņa un ilgtermiņa ietekme uz tautsaimniecību: iekšzemes kopproduktu, cenu līmeni, bezdarbu un nodarbinātību, valsts ārējās tirdzniecības bilanci.

Aizstāvēšanai izvirzītās **tēzes**:

- izstrādātā nodokļu ietekmes uz tautsaimniecību pieeja ir aprobēta, adekvāti atspoguļo Latvijas tautsaimniecībā notiekošos procesus un izmantojama nodokļu izmaiņu kvantitatīvās ietekmes novērtēšanai;
- nodokļu izmaiņu, kuras būtiski nemaina kopējo nodokļu slogu, ietekme uz tautsaimniecību ir neliela.

Pētījuma metodes

Promocijas darba izstrādē izmantotas vispārpieņemtās ekonomikas zinātnes kvantitatīvās un kvalitatīvās datu analīzes metodes: abstrakti-loģiskā, monogrāfiskā, matemātiskās modelēšanas, statistiskās datu apstrādes un parametru novērtēšanas, sintēzes, indukcijas un dedukcijas un ekspertu novērtējuma metode.

Darba teorētiskais un metodoloģiskais pamats

Darba teorētisko un metodoloģisko pamatu veido dažādu autoru [A.Arpaijas (*Arpaias*) un G.Karones (*Carones*), R.A. De Moijas (*De Mooija*), S. Edervīnas (*Ederveena*), R.Baldvina (*Baldwin*), P.Krugmana (*Krugman*), J.Haskela (*Haskel*), H.Volfa (*Wolf*), M.Kīna (*Keen*), M.Penedera (*Peneder*), O.Aratibela (*Arratibel*), B.Rodrigesa-Palenzuela (*Rodriguez-Palenzuela*), C.Cimana (*Thimann*) un citu autoru] teorētiskās un praktiskās atziņas nodokļu ietekmes novērtējuma un makroekonomisko procesu modelēšanas jautājumos.

Darbā primāri tika izmantota LR Centrālās statistikas pārvaldes, Eurostat, OECD, AMECO datubāzēs un izdevumos publicētā statistiskā informācija, prognozes un novērtējumi. Tāpat tika izmantoti Valsts Kases un Latvijas Bankas dati, kā arī dažādu zinātnisko pētījumu un analīžu dati, informācija no dažādu valstu ministriju mājas lapām. Atsevišķos gadījumos tika izmantota vikipēdijā un citos interneta resursos apkopotā informācija, to kritiski izvērtējot pirms izmantošanas.

Zinātniskā novitāte

Zinātniskā novitāte ir:

- veikta pasaules pieredzes kritiska analīze, apkopojot zinātnieku atziņas par nodokļu un nodokļu izmaiņu tiešiem un netiešiem ietekmes kanāliem uz tautsaimniecību un tautsaimniecībā notiekošiem procesiem un rādītājiem, kā arī ietekmes lielumu;
- balstoties uz matemātiskās modelēšanas pieredzes analīzi, nodokļu ietekmes kanālu novērtēšanu un izejas datu pieejamību, izstrādāts jauns modelis nodokļu kopējās ietekmes uz tautsaimniecību novērtējumu veikšanai, kas adekvāti atspoguļo Latvijas tautsaimniecībā notiekošos procesus;
- ar izstrādātā modeļa palīdzību ir noteikta nodokļu izmaiņu kopējā īstermiņa un ilgtermiņa ietekme uz tautsaimniecību (IKP, cenu līmeni, bezdarba līmeni un valsts ārējās tirdzniecības bilanci) gan atsevišķu nodokļu izmaiņu scenārijos, gan nodokļu optimizēšanas scenārijos, gan valsts investīciju pētniecībā palielināšanas gadījumā.

Praktiskā aprobācija

Darba aprobēšana ir notikusi, organizējot zinātnisko semināru par nodokļu izmaiņu ietekmes novērtēšanu Rīgas Starptautiskajā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskolā un uzstājoties starptautiskajā konferencē ar referātu „Fiscal politics as a possible tool for long-term Latvian economy development”.

Tāpat aprobēšana ir notikusi LLU organizētajā starptautiskajā konferencē, uzstājoties ar referātu „Improvement of state competitiveness using taxes”.

Promocijas darba tapšanas procesā izstrādātie materiāli ir izmantoti Zemkopības ministrijas pētījumā (Līgums Nr. 220507/S118) „Diferencētas pievienotās vērtības nodokļa likmes atsevišķām pārtikas grupām ietekme uz šo produktu patēriņu un šo produktu ražotāju konkurētspēju”.

Zinātniskās publikācijas

Publikācijas vispārārtzītos recenzējamās zinātniskajos izdevumos:

- Nipers A. (līdzautors V. Kozlinskis) Improvement of government competitiveness by means of taxes // Latvia University of Agriculture, Economic Science for Rural Development 21, 2010. gads, ISSN 1691-3086, 172.- 176. lpp.

- Nipers A. (līdzautori A. Auziņš, V. Kozlinskis) Effect of Value Added Tax Rate Changes on Market Equilibrium // Lietuvos Žemės ūkio universitatas, Management theory and studies for rural business and infrastructure development 13(2), 2008. gads, ISSN 1822-6760, 15.- 23. lpp.
- Nipers A. Changes in Profits Taxes and Taxes on Labour Force Income in the International Sector of Non-Tradable Goods // Humanities and Social Sciences. Latvia Nr.1(45), 2005. gads, 62.- 73. lpp.
- Nipers A. Ekonomikas attīstības etapi un nodokļu politika Eiropas Savienībā // Latvijas Universitāte, Raksti „Ekonomika un vadības zinātne”, 677. sējums, 2004. gads, ISBN 9984-770-13-3, 251.- 262. lpp.
- Nipers A. (līdzautore I. Dovladbekova) Korporatīvo nodokļu konkurence paplašinātā Eiropas Savienībā: situācija Baltijas jūras reģionā // Latvijas Universitāte, Eiropas Savienības paplašināšanās Baltijas jūras reģionā: sociālekonomiskie izaicinājumi un iespējas, 2004. gads, ISBN 9984-770-23-0, 145.- 152. lpp.

un citi raksti:

- Nipers A. (līdzautore I. Dovladbekova) Darbaspēka nodokļu ietekme uz bezdarba līmeni un atalgojumu // Rīgas Stradiņa universitāte, Eiropas Savienība: Romas līgumam 50 gadi, 2008. gads, 20.- 33. lpp.

Dalība konferencēs

- Starptautiskā konference (Latvijas Lauksaimniecības universitāte) „Economic Science for Rural Development 2010”, 2010. gads.
- Starptautiskā konference (Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola) „Sustainable business development under scenarios of possible economic slowdown”, 2008. gads.
- Starptautiskā konference (Rīgas Tehniskā universitāte) „Tautsaimniecības un uzņēmējdarbības attīstības problēmas”, 2003. gads.
- Starptautiskā konference (Latvijas Universitāte) „Eiropas Savienības paplašināšana Baltijas jūras reģionā: sociālie un ekonomiskie izaicinājumi un iespējas”, 2003. gads.

- Starpaugstskolu zinātniskā konference (Rīgas Stradiņa universitāte) „Eiropas Savienība: Romas līgumam 50 gadi”, 2008. gads.

Darba apjoms un saturs

Promocijas darbs ir patstāvīgs zinātnisks pētījums, izstrādāts latviešu valodā un sastāv no ievada, satura izklāsta, secinājumiem un priekšlikumiem, bibliogrāfiskā saraksta un pielikumiem. Satura izklāsts sastāv no 5 daļām:

Pirmajā darba daļā tiek sniegts Latvijas un citu valstu nodokļu sistēmu salīdzinājums makrolīmenī, iezīmējot Latvijas vietu ES un pasaules kontekstā.

Otrajā daļā ir aplūkota zinātniskā literatūra un veikta analīze par nodokļu ietekmi uz ekonomiskajiem procesiem – caur kādiem kanāliem nodokļu izmaiņas ietekmē tautsaimniecībā notiekošos procesus un kāds ir šīs ietekmes lielums.

Trešajā daļā ir apskatīts viens no nodokļu izlietošanas aspektiem – valsts investīcijas pētniecībā un inovācijās. Aplūkoti ietekmes kanāli un ietekmes lielums, kā arī veids, kā to ir iespējams iekļaut makroekonomiskajā modelī.

Ceturtajā daļā ir aprakstīts izstrādātais makroekonomiskais modelis nodokļu politikas ietekmes novērtējuma veikšanai.

Darba piektajā daļā ir veikts Latvijas nodokļu politikas izmaiņu ietekmes uz valsts tautsaimniecību novērtējums, aprakstot sešus notikumu attīstības scenārijus.

Darba rezultātā ir izstrādāti secinājumi par nodokļu politikas izmaiņas ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību un priekšlikumi Latvijas tautsaimniecības attīstības veicināšanai.

DARBA GALVENĀS ZINĀTNISKĀS IZSTRĀDNES

1. NODOKĻU SLOGS UN TĀ STRUKTŪRA LATVIJĀ UN CITĀS PASAULES VALSTĪS

Šodien attīstītajās demokrātijās nodokļos iekasētā nauda pamatā tiek izmantota, lai valsts veiktu trīs galvenās funkcijas:

1. Sniegtu pakalpojumus un produktus sabiedrībai (sabiedriskās kārtības nodrošināšanai, tieslietu, izglītības, veselības sistēmas funkcionēšanas nodrošināšanai, infrastruktūrai utt.).
2. Pārdalītu līdzekļus starp dažādām sabiedrības grupām (piemēram, palīdzot sociāli mazāk nodrošinātiem iedzīvotājiem).
3. Padarītu kādu produktu lētāku vai dārgāku (ar nodokļu vai subsīdiju palīdzību var palielināt vai samazināt kādas preces cenu, tādējādi ietekmējot pieprasījumu pēc tās).

Vienlaikus nodokļi bieži tiek izmantoti kā viens no būtiskākajiem fiskālās politikas instrumentiem, iepludinot vai izņemot naudu no tautsaimniecības.

Taču pakāpe, kādā dažādas valstis sniedz pakalpojumus un produktus sabiedrībai, nodarbojas ar līdzekļu pārdali, regulē produktu cenas un izmanto fiskālo politiku tautsaimniecībā notiekošo procesu regulēšanā, ir stipri atšķirīga. Valsts iespējas veikt minētās funkcijas ir lielā mērā atkarīgas no iekasēto nodokļu apjoma, kas savukārt izpaužas arī nodokļu sloga veidā.

Šodienas pasaulē veidojas diezgan plašs nodokļu sloga spektrs – sākot ar nepilniem 2% dažās ar naftu bagātajās valstīs un beidzot ar gandrīz 50% (ja neņem vērā tādas marginālās valstis kā Ziemeļkoreja, Kuba, Zimbabve). Kopumā dažādu pasaules valstu vidējais nodokļu slogs ir 21,9% no IKP.

Vērtējot kontinentālā griezumā, zemākais nodokļu slogs ir Āfrikā (ja neskaita Āfrikas dienvidu daļu) un naftas bagātajās Tuvo austrumu valstīs. Vidēji zems nodokļu slogs ir vērojams Āzijas valstīs. Vidēji augsts nodokļu slogs ir ASV, Kanādā, Austrālijā, Āfrikas dienvidos, daudzās Latīņamerikas valstīs, bet par izteiktiem nodokļu sloga līderiem ir uzskatāmas Eiropas valstis.

Lielas nodokļu sloga atšķirības ir skaidrojamas gan ar valsts sektora īpatsvara atšķirībām, gan ar valsts politekonomisko kursu, gan ar valsts spēju kontrolēt tautsaimniecībā notiekošos procesus, gan ar valsts budžeta veidošanas specifiku un virkni citu faktoru.

Vislielākais nodokļu slogs ES ir Dānijā un Zviedrijā, kur 2007. gadā tas bija tuvu 50% no IKP. Savukārt viszemākais nodokļu slogs ES ir bijis Rumānijā – 29,4% no IKP. Latvijā 2007. gadā nodokļu slogs ir bijis ceturtais zemākais ES – 30,5% no IKP, kas ir tikai par 1,1% vairāk nekā Rumānijā. Jāatzīmē, ka kopumā nodokļu slogs jaunajās ES valstīs ir zemāks nekā ES Rietumeiropas valstīs.

Kaut arī šobrīd eksistē diezgan plaša uzkrāto zināšanu bāze par ekonomikā notiekošiem procesiem, viennozīmīgas „pareizās” atbildes par nodokļu lomu tautsaimniecībā nav. Reālā dzīves pieredze liecina, ka dažās ekonomiski attīstītās valstīs nodokļu slogs ir liels un veido aptuveni pusi no IKP (piemēram, Zviedrija), citās nodokļu slogs nepārsniedz sesto daļu no tautsaimniecības (piemēram, Singapūra). Bet lielās nodokļu sloga atšķirības netraucē nedz valstīm ar lielu nodokļu slogu, nedz arī valstīm ar zemu nodokļu slogu veiksmīgi funkcionēt un attīstīties.

Kopumā var secināt, ka: nodokļu slogs Latvijā ir zems salīdzinājumā ar citām EEZ valstīm; nodokļu slogs Latvijā ir augstāks nekā lielākajā daļā (3/4) pasaules valstu.

Dažādu nodokļu īpatsvars ekonomikā ir ļoti atšķirīgs. Tā, 2007. gadā ieņēmumi no pievienotās vērtības nodokļa Latvijā veidoja 1 202 milj. LVL, savukārt dabas resursu nodoklis vien 7,6 milj. LVL. Tāpēc uzmanību tika nolemts pievērst svarīgākajām ar nodokļiem apliekamajām bāzēm.

Izanalizējot nodokļu slogu Latvijā un dažādās ES valstīs, tika secināts, ka eksistē 3 lielākās ar nodokļiem apliekamās bāzes: darbaspēks, kapitāls un patēriņš (1. tabula). Tā kā kapitāla nodokļus Latvijā pamatā veido uzņēmumu ienākumi un kapitāls (arī ES valstīs uzņēmumu ienākuma un kapitāla nodokļi veido lielāko daļu no kapitāla nodokļiem), tika nolemts analīzi sašaurināt un koncentrēties nevis uz visiem kapitāla nodokļiem, bet uz uzņēmumu ienākuma nodokļiem.

Līdz ar to darbā analizējamie nodokļi veido 3 nodokļu grupas:

- darbaspēka nodokļi;
- uzņēmumu ienākuma nodokļi;
- patēriņa nodokļi.

Valsts budžeta ieņēmumi Latvijā un vidēji ES-27 valstīs (2006. gads)¹

	Valsts budžeta ieņēmumi (% no IKP)	
	ES-27	Latvija
Kapitāla nodokļi, t.sk.:	9,4	3,0
- uzņēmumu ienākuma (un kapitāla) nodokļi	6,4	2,4
- kapitāla uzkrājuma (bagātības) nodokļi	2,9	0,6
Darbspēka nodokļi	19,6	14,5
Patēriņa nodokļi	11,1	12,6
Citi budžeta ieņēmumi	4,8	5,4
Kopējie budžeta ieņēmumi	44,9	35,5

Darbspēka nodokļi

Šī darba kontekstā par darbspēka nodokļiem tiek uzskatīti tādi nodokļi, kuri ir saistīti ar cilvēku nodarbināšanu. Latvijas gadījumā pie darbspēka nodokļiem ir pieskaitāms iedzīvotāju ienākuma nodoklis un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.

Kaut arī dažādās valstīs šajā nodokļu grupā ietvertie nodokļi un nodevas atšķiras gan pēc formas, gan pēc likmēm, tomēr visiem šiem maksājumiem kopīgs ir tas, ka tie ir saistīti ar cilvēku nodarbināšanu un ar atlīdzības maksājumiem nodarbinātām personām. Šos nodokļus parasti maksā darba ņēmējs un/vai darba devējs, un šajā nodokļu grupā tiek ietverti darba ņēmēja ienākuma nodokļi, obligātās sociālās iemaksas, ko veic gan darba ņēmējs, gan darba devējs, gan pašnodarbinātās personas, kā arī algas fonda nodokļi un nodokļi par cilvēku nodarbināšanu.

Uzņēmumu ienākuma nodokļi

Kapitāla nodokļu grupu veido vairākas nodokļu apakšgrupas – piemēram, uzņēmumu ienākumu un kapitāla nodokļi, mājsaimniecību kapitāla ienākumu nodokļi, īpašuma un bagātības nodokļi.

Šī darba ietvaros netiek analizēta kapitāla nodokļu grupa plašākā izpratnē, bet tikai uzņēmējdarbības nodokļu apakšgrupa, kura bieži vien arī veido lielāko daļu no kapitāla nodokļiem. Starpība starp kapitāla nodokļiem plašā izpratnē un uzņēmējdarbības nodokļiem ir tāda, ka no kapitāla nodokļu grupas tiek izslēgti uzkrātā īpašuma un bagātības nodokļi.

¹ Eurostat datubāze internetā (gov_a indikators), aprēķini saskaņā ar ESA95 metodoloģiju

Par uzņēmumu ienākuma nodokļiem šajā kontekstā tiks uzskatīti tiešie nodokļi, ar kuriem tiek aplikti uzņēmumu ienākumi. Uzņēmumu ienākuma nodokļa koncepcija balstīta uz ideju par uzņēmumu kapitāla un kapitāla pieauguma aplikšanas ar nodokļiem.

Patēriņa nodokļi

Ar patēriņa nodokļiem tiek aplikta preču² pirkšana vai patēriņš.

No nodokļu ieņēmumu viedokļa lielāko daļu no patēriņa nodokļiem veido pievienotās vērtības tipa nodokļi un akcīzes nodokļi. Šajā grupā ir arī virkne citu nodokļu, kas tiešā veidā sadārdzina preces gala cenu.

Darbspēka, uzņēmumu kapitāla un patēriņa nodokļi Latvijā

Pētījuma ietvaros analizējamās 3 nodokļu grupās tiks iekļauti 10 no 11 nodokļiem Latvijā: Pievienotās vērtības nodoklis, Akcīzes nodoklis, Izložu un azartspēļu nodoklis, Muitas nodoklis, Vieglo automobiļu un motociklu nodoklis, Dabas resursu nodoklis, Elektroenerģijas nodoklis (visi ir patēriņa nodokļi), Iedzīvotāju ienākuma nodoklis, Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (darbspēka nodokļi), Uzņēmumu ienākuma nodoklis. Minētās 3 nodokļu grupas 2007. gadā kopā veidoja aptuveni 80% no visiem Latvijas valsts ieņēmumiem un vairāk kā 98% no visiem nodokļu ieņēmumiem Latvijā. Savukārt ES valstīs minētās nodokļu grupas 2006. gadā vidēji veidoja ap 93% no visiem nodokļu ieņēmumiem (sākot ar 87,5% Lielbritānijā un beidzot ar 98,7% Igaunijā).

2. NODOKĻU IETEKMES KANĀLU ANALĪZE

Darbspēka nodokļi

Veicot darbspēka nodokļu ietekmes kanālu analīzi, jāsecina, ka darbspēka nodokļu izmaiņas primāri ietekmē darbspēka izmaksas vai/un darbinieku neto atalgojumu. Šajā kontekstā par loģisku un teorētiski pamatotu ir uzskatāma A. Arpaijas un G. Karones (*Arpaijas & Carones*) pieeja, kura paredz darbspēka nodokļu izmaiņu ietekmi sadalīt īstermiņa un ilgtermiņa ietekmē. Īstermiņā ietekme ir gan uz darbspēka izmaksām, gan uz neto atalgojuma līmeni. Savukārt ilgtermiņā darbspēka nodokļu izmaiņu ietekmes uz darbspēka izmaksām nav, tādējādi ietekme izpaužas caur darbinieku neto atalgojuma līmeni.

² Šajā darbā jēdziens „prece” ietver gan preces, gan pakalpojumus

Attiecībā uz darbaspēka nodokļu izmaiņu ietekmes lielumu tika nolemts neizmantot A.Arpaijas un G.Karones (*Arpaias & Carones*) aprēķinu rezultātus. Ietekmes lielums un laika intervāls, kādā notiek nodokļu sloga „pāriešana” no darbaspēka izmaksām uz darbinieku atalgojumu, visdrīzāk ir atkarīgs arī no situācijas tautsaimniecībā (piemēram, atalgojuma pieauguma tempiem) un līdz ar to ir individuāli aprēķināms katrai atsevišķai valstij un situācijai.

Zinātnieku viedokļi lielā mērā atšķiras jautājumā par tālāko nodokļu ietekmi caur neto atalgojuma izmaiņām, un viennozīmīgu secinājumu nav. Šī iemesla dēļ tika nolemts nodokļu izmaiņu ietekmi analizēt ne no darbaspēka piedāvājuma, bet no darbaspēka pieprasījuma viedokļa (ietekmi caur darbaspēka izmaksu izmaiņām). Tas nozīmē, ka ir pieņemts, ka nelielas izmaiņas neto atalgojumā neietekmē cilvēku lēmumu strādāt vai nestrādāt. Vienlaikus ir pieņemts, ka darbaspēka izmaksu izmaiņas ietekmē preču ražošanas izmaksas.

Literatūras analīze arī ļauj secināt, ka nodokļu izmaiņu mijiedarbības starpvalstu līmenī nav vai tā ir minimāla.

Uzņēmumu ienākuma nodokļi

Darba ietvaros veiktā analīze ļauj secināt, ka uzņēmumu ienākuma nodoklim ir vairāki ietekmes kanāli uz tautsaimniecību.

No literatūras analīzes ir jāsecina, ka zinātnieku lielākā daļa uzskata: uzņēmumu ienākuma nodokļi ietekmē ārvalstu tiešo investīciju plūsmu. Tas nozīmē, ka, paaugstinot vai samazinot šo nodokli, tas atstāj ietekmi uz ārvalstu investīciju plūsmu. Šī darba vajadzībām tika nolemts izmantot R.A. De Moija un S. Edervīna (*De Mooija & Ederveena*) secinājumu, kas balstās uz 25 dažādu pētījumu rezultātiem. Līdz ar to tiek pieņemts, ka ĀTI elastīgums attiecībā uz nominālo uzņēmumu nodokļa likmi ir -3,3%.

Uzņēmumu ienākuma nodoklis ietekmē uzņēmējus. Šajā gadījumā ir nolemts izmantot standarta pieeju, kurā ir paredzēts, ka, reaģējot uz nodokļa izmaiņām, uzņēmējs tiecas saglabāt kapitāla ienesīguma likmi stabilu. Līdz ar to uzņēmumu ienākuma nodokļu ietekmes kanāls veidojas caur ražošanas izmaksu un cenu izmaiņām, kas tālāk ietekmē arī preču konkurētspēju.

Tāpat ir svarīgi, ka eksistē nodokļu konkurence starp dažādām valstīm uzņēmumu ienākuma nodokļa samazināšanā. Ņemot vērā arī šī nodokļa ietekmi uz ārvalstu investīciju plūsmām, var secināt par uzņēmumu ienākuma nodokļu mijiedarbības esamību starpvalstu līmeni. Taču

tā kā Latvijas ekonomika salīdzinājumā ar kopējo ES ekonomiku ir ļoti neliela, pieņemts, ka Latvija ar uzņēmumu ienākuma nodokļa likmes izmaiņām neietekmē nodokļu likmes citās ES valstīs. ES valstu uzņēmumu ienākuma nodokļu likmju samazināšanas tendence ir pieņemta par eksogēnu. Līdz ar to gadījumā, ja Latvijā uzņēmumu ienākuma nodokļa likme netiek pakāpeniski samazināta, Latvijā ražoto produktu cenas konkurētspēja samazinās. Lai noturētu Latvijā ražoto preču cenu konkurētspēju (citiem faktoriem paliekot nemainīgiem), Latvijai ir jāsamazina uzņēmumu ienākuma nodokļa likme atbilstoši eksogēni noteiktajai ES valstu tendencei.

Patēriņa nodokļi

Vērtējot patēriņa nodokļu iespējamās ietekmes kanālus tautsaimniecībā, jautājums jāsadala divās daļās.

Attiecībā uz vienas tautsaimniecības ietvaros notiekošajiem procesiem patēriņa nodokļi ietekmē reālo pieprasījumu caur cenu izmaiņām.

Attiecībā uz patēriņa nodokļu starpvalstu ietekmi ir jāatzīmē vairāki faktori, uz kuru pamata autors izdara secinājumu par patēriņa nodokļu izmaiņu iespējamo ietekmi:

- par patēriņa nodokļu ietekmi uz pārrobežu iepirkumiem Latvijā pētījumi netika veikti;
- veikts ļoti maz pētījumu par patēriņa nodokļa ietekmi Eiropā;
- secināts, ka ietekme pamatā izpaužas atsevišķām preču grupām, kurām nodokļos veidotās cenu atšķirības ir lielākas par padsmi procentiem;
- Eiropā bieži vien cenu atšķirības identiskām precēm ir daudz lielākas nekā to varētu izskaidrot ar faktisko izmaksu (t.sk. nodokļu) atšķirībām;
- Eiropas Padome cenšas ierobežot uzņēmumu motivāciju veicināt pārrobežu tirdzniecību, kuras mērķis ir izvairīties no PVN nodokļa maksāšanas.

Līdz ar to tālākajā darbā autors pieņem, ka patēriņa nodokļu relatīvi nelielo izmaiņu ietekme uz pārrobežu iepirkumu tendencēm kopumā nav gaidāma.

3. NODOKĻU IZLIETOJUMA IETEKMES ANALĪZE – VALSTS ATBALSTS P&A SEKTORAM

Pamatojoties uz veikto analīzi, pieņemts, ka valsts investīciju P&A sektorā ietekmes kanāls veidojas šādi:

1. Valsts investīcijas P&A sektorā veicina privātās investīcijas, kopā veidojot uzkrāto zināšanu bāzi P&A (kuras ar laiku noveco vai amortizējas);
2. Uzkrāto zināšanu bāze P&A samazina produkcijas ražošanas izmaksas un līdz ar to veicina preču cenu konkurētspēju zināšanu ietilpīgajās nozarēs, samazinot inovatīvo preču izstrādes izmaksas;
3. Preču konkurētspēja zināšanu ietilpīgajās nozarēs veicina šo nozaru attīstību.

Valsts investīcijas P&A būtiski neietekmē kopējo produktivitātes līmeni valstī, un līdz ar to tas netiek pieņemts par svarīgu šāda veida investīciju ietekmes kanālu tautsaimniecībā.

4. NODOKĻU IZMAIŅU IETEKMES NOVĒRTĒJUMA MODELIS

Pētījumā izmantotā modeļa koncepcija

Modeļa mērķis ir novērtēt, kā dažādu nodokļu izmaiņas ietekmē tautsaimniecību īstermiņā un ilgtermiņā.

Nodokļu izmaiņu vispārējā ietekme tiks vērtēta ar četru galveno rādītāju palīdzību – IKP, IKP deflatoru, ārējās tirdzniecības bilanci un bezdarba līmeni. Šo rādītāju izvēle ir saistīta ar to, ka tie ļauj pietiekami labi spriest par nodokļu izmaiņu kopējo ietekmi makrolīmenī.

IKP tendence un IKP pieauguma izmaiņas ir augstākā līmeņa rādītāji, kas ļauj secināt par nodokļu izmaiņu ietekmi uz ekonomisko aktivitāti.

IKP deflators ir iekļauts analizējamo rādītāju sarakstā, lai novērtētu nodokļu izmaiņu ietekmi uz cenu līmeni, kas ir svarīgi gan no ekonomiskās stabilitātes, gan no sociālā viedokļa. Kaut arī IKP deflatora rādītājs nav tas pats, kas cenu līmenis, tomēr zināmu novērtējumu par politikas ietekmi uz vispārējo cenu līmeni tas sniedz.

Ārējās tirdzniecības bilances novērtējums ir iekļauts analizējamo rādītāju sarakstā Latvijas negatīvās ārējās tirdzniecības bilances dēļ. Tā kā šī problēma Latvijai ir aktuāla, tika nolemts aplūkot, cik lielā mērā to var risināt ar nodokļu politikas izmaiņām. Šajā sakarā ir novērtēta

arī nodokļu politikas izmaiņu ietekme uz starptautiski tirgojamo preču³ sektora attīstību. Tas palīdzēs sniegt atbildi uz jautājumu, cik lielā mērā politikas maiņa var uzlabot vai pasliktināt valsts konkurētspēju.

Cits tautsaimniecībai svarīgs rādītājs ir bezdarba līmenis, kura analīze ir būtiska no sociālā un ekonomikas konkurētspējas viedokļa.

Modeļa veidošanā izvēle tika izdarīta par labu makroekonometriskajam modelim, kas neparedz sociālās uzskaites matricas izmantošanu, bet balstās uz ekonometriskām kopsakarībām. Izstrādes brīdī modelis tika veidots ar laika horizontu – 20 gadi (līdz 2026. gadam). Šis laika intervāls ir izvēlēts, lai atspoguļotu ilgtermiņa intervālu (nosacīti 20 gadi var tikt uzskati par vienas paaudzes laiku). Modeļa solis ir 1 gads.

Nodokļi ir sadalīti vairākās grupās atkarībā no ekonomiskās funkcijas, galvenās no kurām (analizējamās) ir: patēriņa nodokļu grupa, darbaspēka nodokļu grupa un uzņēmumu ienākuma nodokļu grupa.

Tā kā nodokļu izmaiņu ietekme uz šiem rādītājiem var izpausties gan tiešā, gan netiešā veidā, novērtējuma veikšanai tika nolemts izmantot modeli, kas kompleksā atspoguļo tautsaimniecībā notiekošos procesus un ļauj ņemt vērā gan tiešas, gan netiešas nodokļu ietekmes.

Īstermiņa procesu modelēšanā tiek izmantota Keinsa pieeja, par notikumu virzošo spēku pieņemot eksogēni noteiktu pieprasījuma prognozi. Šāda izvēle lielākoties ir izdarīta, vērojot notikumus Latvijas tautsaimniecībā 2004.- 2008. gadā, kad valstī tika iepludināts liels naudas daudzums – gan ar kredītu, gan investīciju, gan ES atbalsta un ārvalstīs strādājošo Latvijas emigrantu palīdzību, un tieši pieprasījuma izmaiņām bija noteicošā loma ekonomiskajos procesos.

Ilgtermiņa procesu modelēšanā ir izmantota ekonomiku harmonizācijas pieeja. Par galveno procesu virzošo spēku ilgtermiņā ir noteikts atalgojuma un darbaspēka produktivitātes mērķis (izmantojot pieeju, kas līdzinās “vienošanās par algām” pieejai). Pamatojums tam: kopš neatkarības atgūšanas Latvija pamatā ir atradusies vai nu krīžu, vai strauju izaugsmju posmos. Tas ievērojami sarežģī piedāvājuma vienādojumu veidošanu. No otras puses, var uzskatīt, ka Latvijas ekonomikas integrācijas un harmonizācijas process ar Rietumeiropas valstīm nav beidzies un, ņemot vērā šo integrāciju, uzņēmumu pieredzes pārņemšanai no Rietumeiropas valstīm varētu būt svarīga nozīme arī ilgtermiņā. Līdz ar to arī šis algu un produktivitātes

³ Par starptautiski tirgojamām precēm tiek uzskatītas preču grupas, kuras tiek importētas vai eksportētas

izlīdzināšanas process ir pieņemts par ekonomisko notikumu virzītāju vidējā laika posmā un ilgtermiņā. Par izlīdzināšanas mērķi ir izvirzīta Rietumeiropas vidējo produktivitātes rādītāju sasniegšana (Nace⁴ nozaru pirmo burtu līmenī) 30 gadu laikā, sākot ar 2006. gadu.

Tā kā darba uzdevums nav analizēt patēriņa struktūru vai inflāciju, pakalpojumu nozares ir apvienotas divās grupās – privātajā sektorā un valsts sektorā. Netirgojamo preču un pakalpojumu sektoram ir raksturīgi tas, ka tajā piedāvājums ir izteikti saistīts ar iekšzemes pieprasījumu. Līdz ar to, apvienojot nozares grupās, var izvairīties no nepieciešamības prognozēt patēriņa struktūru starp grupā apvienotām nozarēm un patēriņa struktūras maiņu nodokļu politikas izmaiņas ietekmē. Tas pats ir arī ar valsts preču un pakalpojumu nozarēm, kur piedāvājums ir lielā mērā atkarīgs no valsts izdevumiem.

Attiecībā uz tirgojamo preču sektoru, produkti tiek pārdoti ne tikai analizējamajā valstī, bet arī ārpus valsts robežām, un iekšzemes pieprasījuma līmenis nav vienīgais sektora attīstību ietekmējošais faktors. Attīstību veicinošo faktoru kopums ir atšķirīgs dažādām produktu grupām. Šī iemesla dēļ starptautiski tirgojamo preču sektors šajā darbā ir dalāms apakšnozarēs, lai precīzi noteiktu attīstību ietekmējošo faktoru kopu katrai atsevišķai apakšnozarei. Tāpēc arī starptautiski tirgojamo preču sektors ir sadalīts tik sīki, cik to ļauj pieejamā statistika.

Modelis ir veidots tā, lai vienādojumos būtu pēc iespējas mazāk uz pieņēmumiem balstīto datu un tajā pašā laikā modelis pēc iespējas labāk atspoguļotu realitāti. Rezultātā kopumā modelī ir 21 nozaru grupa.

Atšķirībā no daudziem līdzīgiem modeļiem šajā nav iekļauta Koba-Douglasa funkcija. Tā kā zemās darbaspēka produktivitātes dēļ kapitāla uzkrājumu pieaugumam ir jāmaina Koba-Douglasa funkcija, to ir grūti korekti aprēķināt. Tāpēc ir pieņemts, ka uz katru ieguldīto kapitāla vienību tiks atrasts tāds darbaspēka apjoms, kāds ir nepieciešams konstantas kapitāla-darbaspēka proporcijas saglabāšanai.

Nodokļu izmaiņu ietekme ir vērtējama, ņemot vērā nodokļu mijiedarbību un mijietekmi starpvalstu līmenī (kas ir aktuāli uzņēmumu ienākuma nodokļu gadījumā). Analizējot kādu pieeju izmantot šajā kontekstā, secināts, ka Latvijas tautsaimniecības īpatsvars ES valstu grupā (salīdzinot IKP radītājus) ir niecīgs un 2006. gadā bija mazāks par 0,15%. Gan šī iemesla dēļ, gan arī tāpēc, ka šī pētījuma ietvaros uzmanība tiek koncentrēta vienai valstij, tika nolemts neveidot atsevišķus modeļus valstīm, ar kurām Latvija ir ekonomiski saistīta.

⁴ Darbā izmantota Nace 1.1 redakcija

Ņemot vērā Latvijas tautsaimniecības lielumu, var pieņemt, ka Latvija praktiski neietekmē ekonomiskos procesus citās valstīs, bet reaģē uz ārējām izmaiņām nodokļu politikā.

Valsts budžeta izlietojuma struktūra ir noteikta proporcionāli esošajai. Vienīgais izņēmums ir valsts investīcijas pētniecībā un attīstībā (P&A). Šis faktors ir izdalīts atsevišķi, jo šodienas pasaulē preču novitāte ir viens no svarīgākajiem valstī saražoto preču konkurētspēju noteicošajiem faktoriem (līdzās preču cenai). Viens no modeļa pieņēmumiem attiecībā uz P&A sektoru – atdeve no valsts investīcijām šajā sektorā Latvijā ir ES vidējā līmenī.

Cenu ietekmē nenotiek izmaiņas patēriņa izdevumu struktūrā starp tirgojamām un netirgojamām precēm, bet šī patēriņa struktūra 30 gadu laikā izlīdzināsies ar ES-15 vidējo. Tas nozīmē, ka neatkarīgi no preču cenu izmaiņām, patēriņa izdevumi preču grupā konkrētā gadā nemainās.

Viens no svarīgākajiem pieņēmumiem ir tas, ka Latvijā nenotiks devalvācija un valstij tuvākajā laikā izdosies pievienoties eiro zonai, nemainot lata piesaistes kursu.

Ar modeli nav paredzēts modelēt notikumus, kad nodokļi mainās ievērojami, jo šādā gadījumā ietekme varētu būt neproporcionāla ietekmei, kad nodokļu izmaiņas ir nelielas. Tāpat ir jāatzīmē, ka šī darba ietvaros netiks vērtēta nodokļu izmaiņu ietekme uz tautsaimniecības „pelēko” daļu un pieņemts, ka šīs daļas īpatsvars paliks nemainīgs.

Modeļa shēma ir sadalīta septiņos blokos un atspoguļo dažādu mainīgo savstarpēju mijiedarbību:

1. Iekšzemes kopprodukta bloks;
2. Iekšzemes patēriņa bloks;
3. Valsts ieņēmumu un izdevumu bloks;
4. Starptautiski tirgojamo produktu bloks;
5. Starptautiski netirgojamo produktu bloks;
6. Valsts sektora bloks;
7. Nodarbinātības bloks.

Mainīgo nosaukumos iespēju robežās tiek izmantoti tādi paši nosaukumi, kādi ir Nacionālo kontu sistēmā.

Iekšzemes kopprodukta bloks

Pirmajā blokā tiek veikts IKP un neto eksporta aprēķins. Praktiski visas pozīcijas, kas šajā blokā parādās, ir no citiem modeļa blokiem, un to aprēķināšanas pieeja ir aprakstīta tālāk darbā.

Gan pievienotā vērtība, gan IKP ir aprēķināmi faktiskajās cenās un salīdzināmajās cenās, jo šie rādītāji tiek izmantoti galarādītāju aprēķināšanas vajadzībām – IKP pieaugumam, neto eksporta novērtējumam un IKP deflatora aprēķinam.

Visas nozares ir sadalītas saskaņā ar Nace klasifikāciju un veido 21 grupu, kur pakalpojumu nozares ir apvienotas lielajās grupās, bet apstrādes rūpniecība (Nace D) ir sadalīta apakšgrupās:

- Lauksaimniecība, medniecība un ar to saistīti pakalpojumi (Nace A01);
- Mežsaimniecība, kokmateriālu sagatavošana un ar to saistīti pakalpojumi (Nace A02);
- Zvejniecība (Nace B);
- Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde (Nace C);
- Apstrādes rūpniecība (Nace D):
 - Pārtikas produktu un dzērienu ražošana; Tabakas izstrādājumu ražošana (Nace DA);
 - Tekstilizstrādājumu ražošana; Apģērbu ražošana; Kažokādu apstrāde un krāsošana; Ādasniecība un apstrāde; Somu un līdzīgu izstrādājumu, zirglietu, apavu ražošana (Nace DB, DC);
 - Koksnes, koka un korķa izstrādājumu ražošana, izņemot mēbeles; Salmu un pīto izstrādājumu ražošana (Nace DD);
 - Celulozes, papīra un papīra izstrādājumu ražošana; Izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana (Nace DE);
 - Naftas pārstrādes produktu, koksa un kodoldegvielas ražošana (Nace DF);
 - Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana (Nace DG);
 - Gumijas un plastmasas izstrādājumu ražošana (Nace DH);
 - Nemetālisko minerālu izstrādājumu ražošana (Nace DI);

- Metālu ražošana; Gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas (Nace DJ);
- Iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana (Nace DK);
- Biroja tehnikas un datoru ražošana; Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana; Radio, televīzijas un sakaru iekārtu ražošana; Medicīnisko, precīzijas un optisko instrumentu, pulksteņu ražošana (Nace DL);
- Automobiļu, piekabju un puspiekabju ražošana; Citu transportlīdzekļu ražošana (Nace DM);
- Mēbeļu ražošana; Citur neklasificēta ražošana (Nace DN);
- Elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde (Nace E);
- Būvniecība (Nace F);
- Privātie pakalpojumu sektori (no Nace G līdz O, atskaitot Nace L, M un N sektoru);
- Valsts finansētie pakalpojumu sektori (Nace L, M un N).

Attēlā ir atspoguļota 1. modeļa bloka shēma (1.att.), kas ļauj vieglāk saprast dažādu mainīgo savstarpēju saistību. Shēmā visi mainīgie ir sadalīti eksogēnos (pelēkais fons), endogēnos (baltais fons) un atsevišķi atspoguļotajos mainīgajos no citiem modeļa blokiem (svītrainais fons).

Summējot pievienoto vērtību visās nozarēs, tiek aprēķināta kopējā pievienotā vērtība, no kuras savukārt tiek aprēķināts IKP.

IKP aprēķināms, pievienotajai vērtībai pieskaitot produktu nodokļus un atņemot produktu subsīdijas.

Pievienotā vērtība ir aprēķināma no divām daļām – privātā sektora un valsts sektora (par valsts sektoru pieņemot Nace L, M un N sektoru).

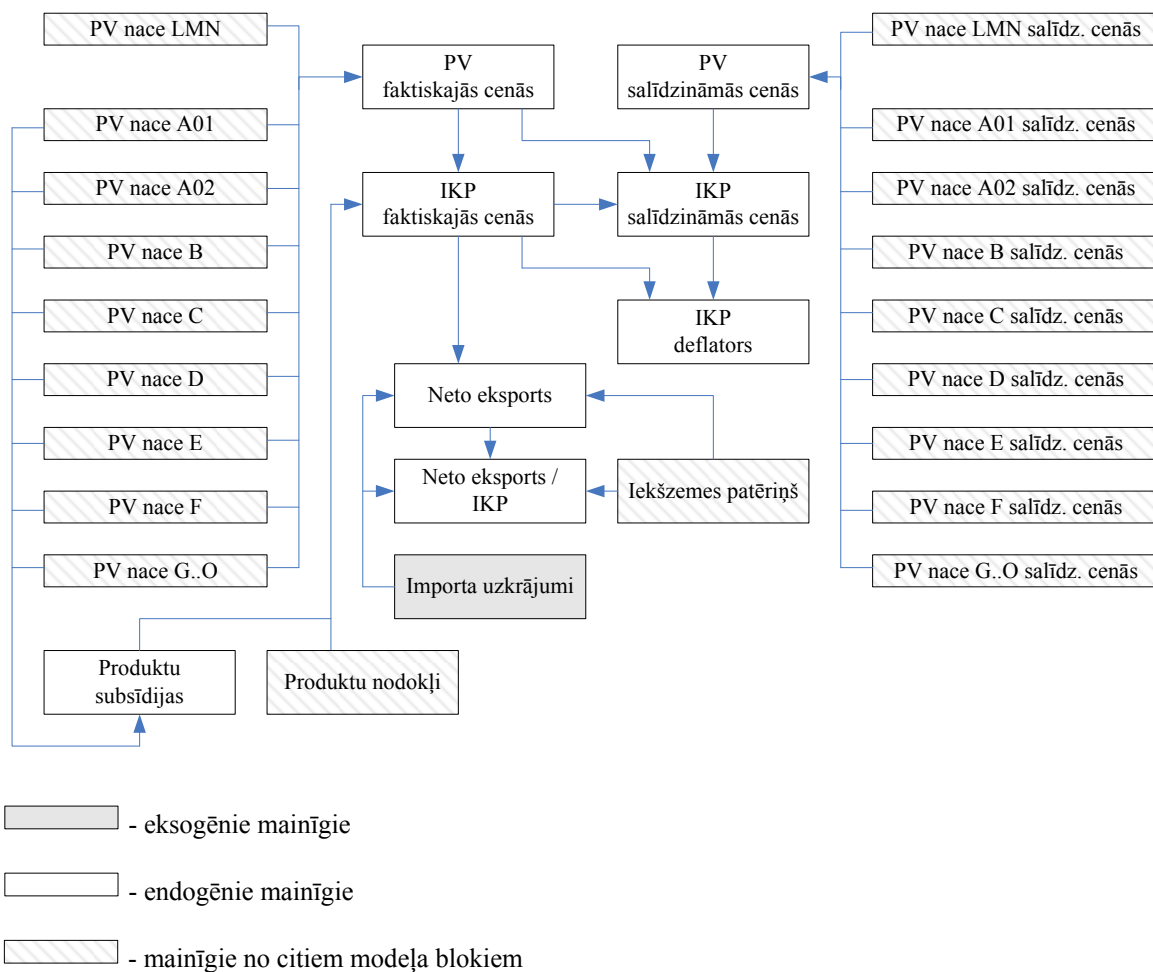
Produktu subsīdijas tiek aprēķinātas, izmantojot eksogēni noteikto koeficientu.

Pievienotā vērtība salīdzināmajās cenās tiek rēķināta atsevišķi, summējot pievienoto vērtību salīdzināmajās cenās visās analizējamajās nozarēs.

IKP salīdzināmajās cenās tiek aprēķināts vienkāršā veidā, izmantojot IKP, pievienotās vērtības un pievienotās vērtības salīdzināmajās cenās datus.

Savukārt, zinot IKP salīdzināmajās cenās, ir viegli aprēķināms IKP pieaugums.

IKP deflatora aprēķināšanai tiek izmantoti IKP faktiskajās un salīdzināmās cenās.

1.att. Modeļa blokshēma: Iekšzemes kopprodukta bloks⁵

Neto eksportu veido starpība starp patērēto un saražoto produkciju, taču ņemot vērā, ka daļa no importētās produkcijas varētu būt ieviesta valstī, bet dotajā gadā gala patērētājam neiztirgota (kas ir īpaši aktuāli gadījumos, kad strauji krītas iekšzemes pieprasījums), eksogēni ir noteikta importa uzkrājuma tendence.

Iekšzemes patēriņa bloks

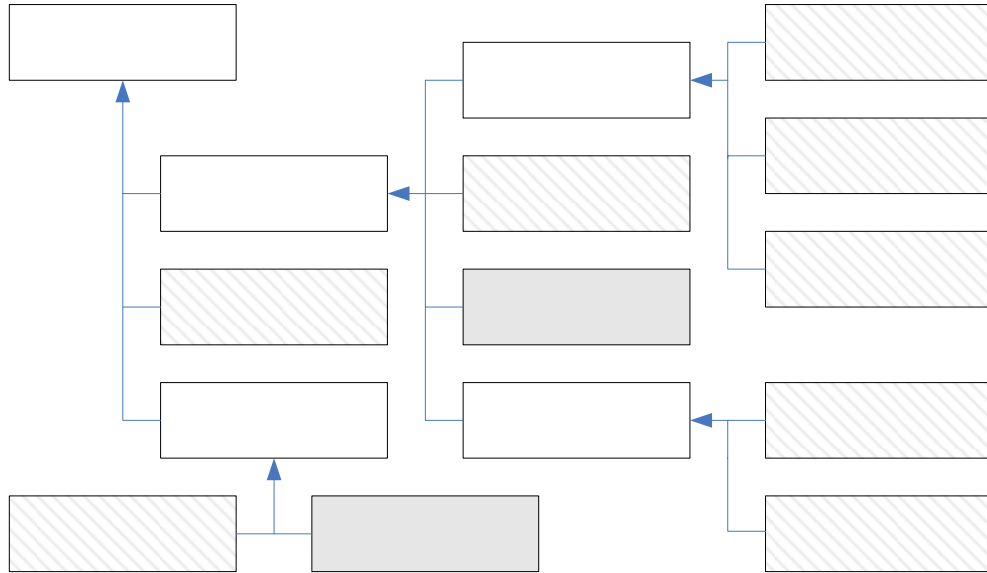
Modeļa 2. blokā tiek aprēķināts iekšzemes patēriņš (2.att.).

Iekšzemes patēriņu veido mājsaimniecību un bezpeļņas organizāciju galapatēriņš, valsts sektora galapatēriņš un fiksētā kapitāla veidošana (*Gross fixed capital formation*).

⁵ Visi attēli darbā ir autora izstrādāti

Mājsaimniecību un bezpeļņas organizāciju galapatēriņu veido algas ienākumi, valsts sociālie transferti, ienākumi no uzņēmējdarbības un citi neto ienākumi (citi mājsaimniecību un bezpeļņas organizāciju neto ienākumi ir noteikti eksogēni).

Algas ienākumi ir atkarīgi no neto algas (vidējās darbaspēka izmaksas mīnus darbaspēka nodokļi) un nodarbināto skaita.

2.att. Modeļa bloks par iekšzemes patēriņu bloks

Vidējās darbaspēka izmaksas ir noteiktas eksogēni ar koeficientu palīdzību, par pamatu ņemot darbaspēka vidējās izmaksas 2005. gadā.

Sociālie transferti ietver sevī gan pensijas, gan citus atbalsta maksājumus iedzīvotājiem no valsts līdzekļiem, ieskaitot pabalstus.

Mājs. un bezpeļ.

Fiksētā kapitāla veidošana bāzes scenārijā tiek aprēķināta, pieņemot, ka fiksētā kapitāla daļa pievienotajā vērtībā 20 gadu laikā sasniegs ES-15 vidējos rādītājus.

org. galap.

Ienākumi no uzņēmējdarbības ir peļņa, ko mājsaimniecības saņem pēc nodokļu nomaksas. Šis mainīgais tiek aprēķināts, ņemot par pamatu neto ieneses (*Net operating surplus*) datus 2005. gadā un pielietojot eksogēni noteiktos peļņas tendences koeficientus un efektīvo uzņēmumu ienākuma nodokļa likmi.

Valsts sektora galapatēriņš

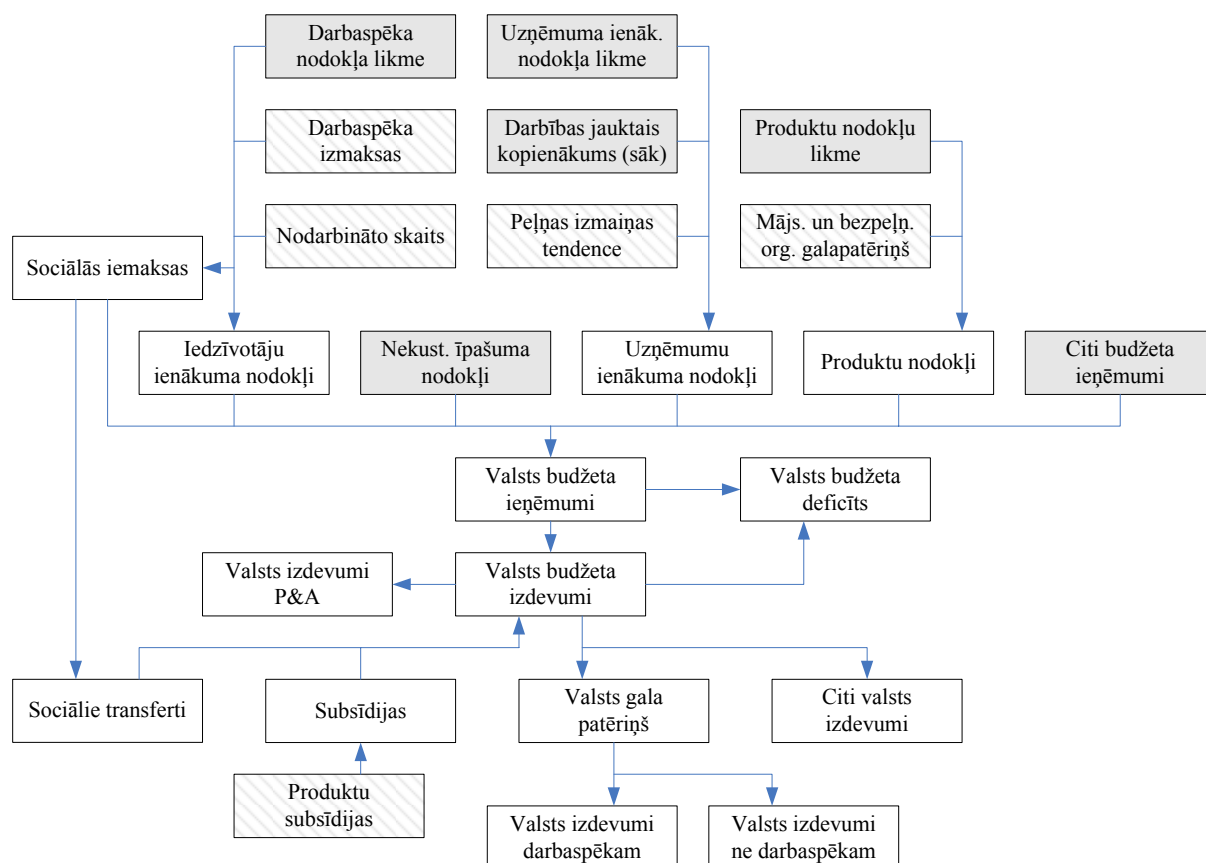
Tāpat šajā blokā tiek aprēķināts iekšzemes pieprasījums uz vienu iedzīvotāju mājsaimniecību iekšzemes pieprasījums uz vienu iedzīvotāju un šo rādītāju izmaiņas.

Fiksētā kapitāla veidošana

Valsts ieņēmumu un izdevumu bloks

Valsts ieņēmumu un izdevumu bloku nosacīti var sadalīt divās daļās – valsts ieņēmumu daļa un valsts izdevumu daļa (3.att.).

Valsts ieņēmumus modelī veido piecas pozīcijas. Četras no šīm piecām pozīcijām ir nodokļu ieņēmumi – darbaspēka nodokļi (iedzīvotāju ienākuma nodokļu un sociālo iemaksu summa), nekustamā īpašuma nodoklis (noteikts eksogēni bāzes scenārija kalibrēšanas ietvaros), uzņēmumu ienākuma nodoklis un patēriņa nodokļi. Piektā pozīcija ir citi budžeta ieņēmumi, kas modeļa bāzes scenārijā tiek rēķināti ar eksogēni noteikto koeficientu kā daļa no kopējiem valsts ieņēmumiem.

3.att. Modeļa blokshēma: Valsts ieņēmumu un izdevumu bloks

Darbaspēka nodokļu ieņēmumus veido sociālās iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodokļi, un tie tiek noteikti, izmantojot datus par darbaspēka vidējām izmaksām, darbaspēka nodokļa likmi, iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmi un kopējo nodarbināto skaitu.

Uzņēmumu nodokļu ieņēmumi veidojas, ar uzņēmuma ienākuma nodokli apliekot peļņu. Peļņa tiek rēķināta, par pamatu ņemot sākotnējo darbības jaukto kopienākumu no nacionāliem

kontiem par 2005. gadu un piemērojot tam peļņas izmaiņas tendences koeficientus, kuri ir noteikti eksogēni, un uzņēmumu ienākuma nodokļa efektīvo likmi.

Patēriņa nodokļu summa tiek aprēķināta, mājssaimniecību un bezpeļņas organizāciju galapatēriņu apliekot ar efektīvo produktu nodokļu likmi.

Tā kā produktu nodokļu grupu veido vairāki nodokļi, efektīvā likme bāzes scenārijā ir aprēķināta, par pamatu ņemot nacionālo kontu datus. Izmantojot LR Valsts kases datus par valsts budžeta ieņēmumiem no katra nodokļa, ir iespējams aprēķināt dažādu produktu nodokļu īpatsvaru (piemēram, PVN vai dažādu akcīzes nodokļu īpatsvaru) kopējā produktu nodokļu likmē.

Valsts izdevumus modelī veido četru pozīciju summa – valsts gala patēriņš, sociālie transferti, subsīdijas un citi valsts izdevumi.

Sociālie transferti tiek aprēķināti kā funkcija no sociālajām iemaksām, jo tieši sociālās iemaksas ir galvenais finansējuma avots sociālajiem transfertiem.

Absolūti lielāko subsīdiju daļu veido produktu subsīdijas. Šī iemesla dēļ subsīdijas tiek aprēķinātas proporcionāli no produktu subsīdijām.

Valsts gala patēriņš un citi valsts budžeta izdevumi ir atkarīgi no valsts budžeta izdevumiem, kuri savukārt ir atkarīgi no valsts budžeta ieņēmumiem, valsts budžeta deficīta līmeņa, kā arī no valsts izdevumiem sociālajiem transfertiem un subsīdijām. Palielinoties vai samazinoties valsts budžeta ieņēmumiem, valsts budžeta deficītam, sociālajiem transfertiem vai subsīdijām, valsts gala patēriņš un citi valsts izdevumi palielinās vai samazinās proporcionāli.

Valsts galapatēriņš tiek izlietots valsts izdevumiem darbaspēkam – valsts sektorā nodarbinātajām personām un valsts galapatēriņa izdevumiem, kuri nav atlīdzība darbaspēkam.

Izdevumi valsts sektorā nodarbinātajām personām tiek aprēķināti, pielietojot darba izmaksu koeficientu.

Valsts izdevumi, kas nav atlīdzība darbaspēkam, arī tiek aprēķināti ar koeficientu palīdzību. Par šiem koeficientiem kalpo deflators pakalpojumu sektorā un deflators būvniecības nozarē.

Līdzīgi kā citu kopsakarību noteikšanā, arī šajā gadījumā abi mainīgie kā statistiski nozīmīgi valdības izdevumos (kuri nav atlīdzība darbaspēkam) tika noteikti ekonometriski, pielietojot regresiju analīzi.

Citu valsts izdevumu pamatā ir starppatēriņš valsts sektorā.

Starptautiski tirgojamo produktu bloks

Šis ir sarežģītākais modeļa elements. Vispirms ir definēts, kādas nozares šī pētījuma ietvaros ir uzskatāmas par starptautiski tirgojamām. Tad ir noteikti faktori, kas ietekmē katras atsevišķas starptautiski tirgojamo produktu grupas attīstību. Tā kā viens no faktoriem, kas var veicināt starptautiski tirgojamo preču nozares attīstību, ir cenu konkurētspēja, ir izstrādāta metodika, kādā veidā aprēķināt atsevišķu produktu grupu cenu konkurētspēju. Visbeidzot, ir iezīmēta modeļa blokshēma starptautiski tirgojamo produktu blokam.

Starptautiski tirgojamo produktu nozaru noteikšana

Nemot vērā citu zinātnieku viedokli, šajā pētījumā ir pieņemts, ka apstrādes rūpniecības preces ir starptautiski tirgojamie produkti. Lauksaimniecība un zvejniecība ir izslēgta no starptautiski tirgojamo produktu grupas, jo šīs nozares Eiropas Savienībā tiek stingri regulētas un tirdzniecības plūsmu (eksportu/importu) vairāk nosaka ES kopējā lauksaimniecības un zivsaimniecības politika, nekā citi faktori. Lauksaimniecībā un zvejniecībā ES politika ar izteiktiem konkurenci kropļojošiem mehānismiem ir lielā mērā vērsta uz *status quo* saglabāšanu, un līdz ar to šo nozaru attīstība modelī ir iezīmēta eksogēni.

Ieguves rūpniecība un būvniecība nav iekļauta starptautiski tirgojamo produktu grupā, jo, pirmkārt, eksporta/importa daļa nepārsniedz 10% no to kopējā apgrozījuma valstī. Otrkārt, būvniecībā strādājošie atzīmē, ka faktiski pakalpojumu eksports ir ļoti ierobežots ar atšķirīgu normatīvo bāzi dažādās valstīs, zināmiem ierobežojumiem brīvā darbaspēka kustībā un neformāliem šķēršļiem (piemēram, arodbiedrību pretestība). Attiecībā uz ieguves rūpniecību, Latvijā nav dārgo izrakteņu, kurus parasti tirgo starptautiski (piemēram, nafta).

2007. gadā statistikas dati rāda, ka visā preču eksportā apstrādes rūpniecības preču īpatsvars ir bijis aptuveni 85%, bet preču importā – ap 80%. Līdz ar to iekļaujot starptautiski tirgojamo preču grupā tikai apstrādes rūpniecību, ir aptverta liela daļa no preču ārējās tirdzniecības plūsmas.

Vienlaikus Latvijas tirdzniecības bilancē salīdzinoši liels īpatsvars ir arī pakalpojumiem. Ja 2007. gadā preču ārējā tirdzniecība (eksports plus imports) veidoja 11,82 mljrd. LVL, tad pakalpojumu ārējā tirdzniecība veidoja 3,27 mljrd. LVL. Lielāko daļu no pakalpojumu tirdzniecības apjoma veidoja tranzīta pārvadājumi, ceļojumi un komercpakalpojumi (t.sk. finanšu pakalpojumi). Tomēr šī pētījuma ietvaros šo pakalpojumu eksporta izmaiņu dinamika (līdzīgi kā ārpus apstrādes rūpniecības preču eksporta dinamika) ir noteikta eksogēni un modelī ir atspoguļota netirgojamo produktu blokā.

Apstrādes rūpniecības nozare šī pētījuma ietvaros ir sadalāma 14 apakšnozarēs – pēc Nace koda pirmajiem 2 burtiem.

Starptautiski tirgojamo produktu cenas konkurētspējas noteikšana

Starptautiski tirgojamo produktu sektora veiksmīgai attīstībai svarīga loma ir ne tikai zemiem nodokļiem vai lētam darbaspēkam, bet arī valsts investīcijām P&A, ar kurām tiek palielināta preču cenu konkurētspēja. Tas nozīmē, ka valsts, no vienas puses, ir ieinteresēta samazināt nodokļus ražošanas resursiem (kā darbaspēks vai kapitāls), bet, no otras puses, ir ieinteresēta veikt investīcijas P&A, lai mazinātu uzņēmumu ieguldījumus. Taču lielākas valsts investīcijas, pie citiem nemainīgiem faktoriem, bieži vien nozīmē arī lielāku nodokļu slogu.

Kaut arī nodokļu samazināšana un investīciju palielināšana var palielināt visu produktu konkurētspēju, tomēr ietekme uz dažādām nozarēm varētu būt atšķirīga. Tas ir saistīts ar to, ka dažādu preču ražošanai ir vajadzīgs atšķirīgs darbaspēka, kapitāla un zināšanu daudzums. Lai būtu iespējams noteikt nodokļu vai valsts investīciju P&A izmaiņu ietekmi uz preces cenu, nepieciešams zināt, cik liela ir dažādu faktoru (darbaspēka, kapitāla, zināšanu) nozīme preces ražošanas procesā.

Šo faktoru daudzuma noteikšanai ir izmantoti M.Penedera (*Peneder*) darba rezultāti.

Apstrādes rūpniecības apakšnozaru attīstību ietekmē ne tikai jau iepriekš aprakstītie cenu veidojošie faktori – darbaspēka nodoklis, uzņēmuma ienākuma nodoklis un zinātniskā bāze, bet arī virkne citu faktoru – kā, piemēram, iekšzemes pieprasījums, nozares attīstības bāze, saistīto nozaru attīstības līmenis utt. Tāpēc ir veikta analīze, lai noteiktu, kādi ir svarīgākie attīstību ietekmējošie faktori dažādās apstrādes rūpniecības apakšnozarēs.

Latvijas statistikas datu rindas ir samēra īsas, bet, ņemot vērā straujās pārmaiņas pasaules ekonomikā, pat pie garākām datu rindām Latvijai būtu grūti noteikt dažādu faktoru faktisko ietekmi uz apstrādes rūpniecības attīstību. Šī iemesla dēļ analīze tiek veikta Eiropas ekonomiskās zonas (EEZ) valstu griezumā. Pamatojums grupas izvēlei ir saistīts ar Latvijas esamību šajā ekonomikas zonā, kurā ir salīdzinoši brīva preču, kapitāla un zināšanu kustība.

Faktoru novērtējums ir veikts ekonometriski, izmantojot mazāko kvadrātu metodi. Regresiju veidošanā katrai nozarei dažādās loģiskās kombinācijās kā attīstību ietekmējošie tika pārbaudīti vairāk nekā 30 mainīgie, tomēr beigās tika secināts, ka nozīmīgāko faktoru grupa nav tik liela.

Konceptuāli regresiju analīzē ir iekļaujamas visas valstis, kuras patlaban atrodas EEZ, tomēr, datu nepieejamības dēļ, pietiekamā detalizācijas pakāpē atsevišķām valstīm no 30 EEZ valstīm regresiju veidošanā bija izmantojamas 24 (bez Lihtenšteinas, Kipras, Maltas, Bulgārijas, Polijas, Igaunijas).

Atsevišķos gadījumos no izlases tiek izslēgta viena vai vairākas valstis, kurām ir liela novirze no vidējiem rādītājiem. Visbiežāk tā ir Luksemburga un Īrija. Luksemburgas efekts ir saistīts ar to, ka tā ir neliela valsts Eiropas centrā, kas gan vēsturiski, gan valodas ziņā, gan ekonomiski ir ļoti dziļi integrēta savās kaimiņvalstīs. Tas ļauj šai nelielajai, bet Eiropā bagātākajai valstij izteikti specializēties atsevišķās nozarēs, tādējādi veidojot lielas novirzes no EEZ vidējiem rādītājiem. Īrijas efekts ir saistīts ar straujo attīstību, kas uzskatāma par izņēmumu, nevis Eiropas vidējo piemēru. Atsevišķas nozares Īrijā ir augušas citām EEZ valstīm netipiski strauji, bet dažas nozares ir attīstījušās netipiski vāji.

Analīzes veikšanai tika izmantoti katras valsts vidējie rādītāji laika posmā no 2000. gada līdz 2004. gadam (analīzes veikšanas laikā dati par 2004. gadu bija aktuālākā pieejamā informācija). Šāds laika periods ir izvēlēts, jo, no vienas puses, nav pārāk garš un līdz ar to ļauj objektīvāk vērtēt esošās ražošanas bāzes nozīmību, un, no otras puses, vidējo rādītāju izmantošana par vairākiem gadiem ļauj izvairīties no īstermiņa svārstībām.

No metodoloģiskā viedokļa ir jāatzīmē, ka apstrādes rūpniecības apakšnozaru attīstības bāzes lielās atšķirības dēļ dažādās EEZ valstīs primārais akcents novērtējumā tika likts uz pievienotās vērtības izmaiņām. Tāpēc regresiju vienādojumu kreisajā pusē ir pievienotās vērtības izmaiņas analizējamajā periodā.

Analizējamās nozares ir noteiktas saskaņā ar Nace divu burtu klasifikatoru. Tabulas 1. kolonnā (2. tabula) ir analizējamās Nace nozares. No 4. līdz 12. kolonnai ir atspoguļoti mainīgie, ar kuru palīdzību tiek aprēķināti 2. un 3. kolonnā atzīmētie mainīgie. Piemēram, Nace DA nozares gadījumā pievienotās vērtības izmaiņas (d_{pv}) ietekmē pievienotās vērtības bāzes līmenis ($baze_{pv}$), mājsaimniecības iekšzemes patēriņa vērtība ($baze_{mIP}$) un mājsaimniecības iekšzemes patēriņa izmaiņas (d_{mIP}). Nace DF un Nace DM nozaru gadījumā galvenie attīstību veicinošie faktori nav konstatēti.

Apstrādes rūpniecības apakšnozaru attīstību ietekmējošie faktori un to lielums

NACE	pv	d_pv	p	baze_pv	d_D - d_pv	d_F	d_DN	fin_DEF - fin_PV	d_IP	d_mIP	baze_mIP	e
(1.)	(2.)	(3.)	(4.)	(5.)	(6.)	(7.)	(8.)	(9.)	(10.)	(11.)	(12.)	(13.)
DA		x		0,0527						0,0857	-0,0023	-10,61
DB, DC		x	-14,23	-0,0370								15,05
DD		x	-10,16	0,0481			0,5027					8,97
DE		x		-0,0231					0,0131			
DF	-	-										
DG		x	-219,4	0,0323								230,3
DH		x	-28,11	0,0367	0,0448							25,37
DI		x		0,0370		0,0752						0,040
DJ	x							0,1080				-19,45
DK	x							0,0945				-73,16
DL		x	-201,1	-0,0753								216,5
DM	-	-										
DN		x	-49,98									49,78

No aprēķiniem var secināt, ka apstrādes rūpniecības attīstību pamatā ietekmē 3 faktoru grupas:

- ražošanas bāze (aktuāli 9 no 14 nozarēm);
- cenu konkurētspēja (aktuāli 7 no 14 nozarēm);
- iekšzemes pieprasījuma pieaugums un citu nozaru attīstība (7 no 14 nozarēm).

Šie dati ir izmantojami modeļa starptautiski tirgojamo produktu bloka veidošanā.

Modeļa blokshēma starptautiski tirgojamo produktu blokam

Kā redzams no iepriekšējās sadaļas, starptautiski tirgojamo produktu sektors (apstrādes rūpniecības nozare) ir sadalīts 14 apakšnozarēs, no kurām divas (Nace DB un Nace DC) ir apvienotas vienā grupā. Tomēr, lai nesarežģītu modeļa shēmu, blokshēmā visas apstrādes rūpniecības apakšnozares ir atspoguļotas vienā grafikā (4.att.).

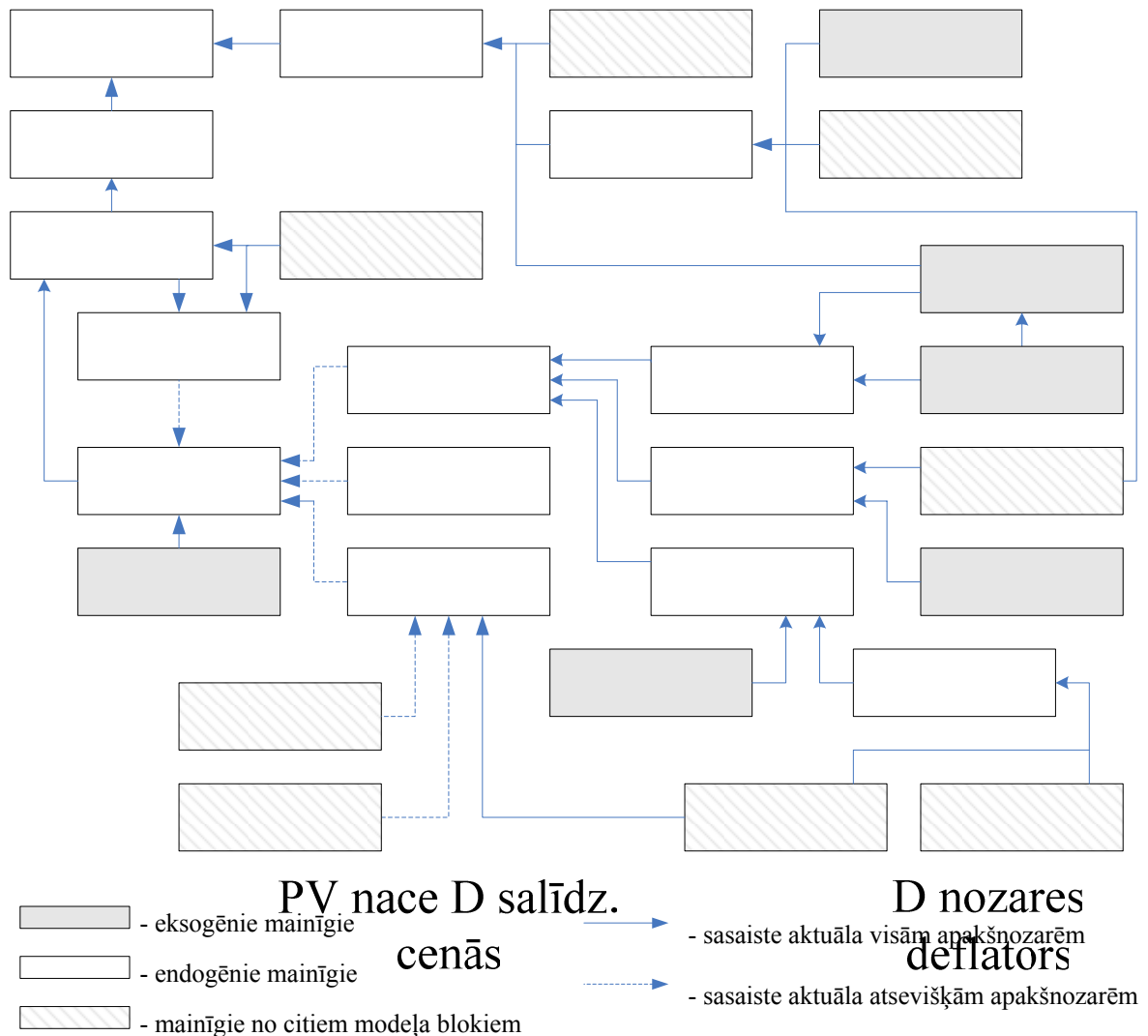
Galvenie mainīgie, kas tiek aprēķināti šī bloka ietvaros, ir pievienotā vērtība apstrādes rūpniecībā (blokshēmā: „PV nace D”) un pievienotā vērtība apstrādes rūpniecībā

salīdzināmajās cenās (blokskā: „PV nace D salīdz. cenās”). Pievienotā vērtība apstrādes rūpniecībā veidojas kā pievienotās vērtības summa visās apakšnozarēs.

Pievienotā vērtība katrā no šīm apakšnozarēm ir aprēķināma atsevišķi, bet izmantojot līdzīgu pieeju.

Pievienotās vērtības aprēķināšana Nace DA nozarē tiek veikta trijos soļos.

Vispirms ir aprēķināts pievienotās vērtības pieaugums uz vienu iedzīvotāju. Zinot šī mainīgā vērtību un pievienoto vērtību uz vienu iedzīvotāju Nace DA nozarē sākotnējā momentā, var aprēķināt pievienoto vērtību uz vienu iedzīvotāju Nace DA nozarē turpmākajos gados. Šo mainīgo reizinot ar eksogēni noteikto iedzīvotāju skaitu, ir aprēķināma pievienotā vērtība Nace DA nozarē.

4.att. Modeļa blokskā: Apstrādes rūpniecības bloks
PV nace D

Līdzīgā veidā tiek veikta pievienotās vērtības aprēķināšana Nace DB un Nace DC nozaru grupā. Taču atšķirībā no Nace DA, šajā nozaru grupā attīstību ietekmējošie faktori ir ražošanas bāze un cenu konkurētspēja. Lai aprēķinātu cenu konkurētspējas mainīgo, ir izmantota iepriekš aprakstītā pieeja. Pamatojoties uz veiktajiem aprēķiniem, ir izveidots bāzes vienādojums nozares cenas konkurētspējas noteikšanai, kur trīs mainīgie reprezentē konkurētspējas indeksu pētniecības un attīstības (P&A) jomā, konkurētspējas indeksu kvalificēta darbaspēka izmaksu ziņā un konkurētspējas indeksu no nodokļu sloga uzņēmumu kapitālam viedokļa.

Konkurētspējas indekss P&A jomā tiek aprēķināts šādi:

Vispirms tiek noteikti valsts izdevumi P&A jomā. Bāzes scenārijā ir pieņemts, ka izdevumi veidojas kā daļa no valsts budžeta izdevumiem. Tālāk šie izdevumi tiek pārrēķināti uz vienu iedzīvotāju, konvertējot tos EUR valūtā.

Nākamajā solī tiek aprēķināti valsts uzkrātie izdevumi, pielietojot nolietojuma likmi 20% gadā.

Tālāk, pamatojoties uz vēsturiskiem datiem, ir eksogēni aprēķināta prognoze P&A izdevumiem uz vienu iedzīvotāju ES-15 grupas valstīm un, ņemot vērā ES15 pieredzi, arī P&A izdevumi uz vienu iedzīvotāju Latvijā. Salīdzinot šos izdevumus savā starpā, ir aprēķināms Latvijas konkurētspējas indekss P&A salīdzinājumā ar ES-15 valstīm. Jāatzīmē, ka šī indeksa aprēķiniem ir izmantoti ES-15 dati, pieņemot, ka tieši šī valstu grupa pamatā veido galveno konkurenci Latvijai P&A jomā.

Konkurētspējas indekss kvalificēta darbaspēka ziņā ir aprēķināms vienkāršāk, salīdzinot darbaspēka izmaksu koeficientu ES-25 valstīs un Latvijā.

Latvijai darbaspēka izmaksu koeficients bāzes scenārijam ir noteikts eksogēni, taču politikas simulāciju scenārijos (mainot darbaspēka nodokļu slogu), darbaspēka izmaksu izmaiņas ir veicamas endogēni.

Konkurētspējas indekss no uzņēmumu kapitāla nodokļu sloga viedokļa ir aprēķināms vienā vienādojumā. Šajā vienādojumā vidējā uzņēmumu nodokļa likme ES-25 ir noteikta eksogēni, pamatojoties uz vēsturiskiem datiem, un tai ir lejupslidoša tendence. Uzņēmumu ienākuma nodokļa likme Latvijai bāzes scenārijā ir noteikta eksogēni nemainīga, taču dažādu politikas scenāriju simulācijās tā tiek mainīta.

Pievienotās vērtības aprēķināšana Nace DD nozarē ir identiska tai, kāda ir pielietota Nace DB un DC gadījumā. Pievienotās vērtības pieaugums uz vienu iedzīvotāju Nace DD ir aprēķināts, par nozares attīstību ietekmējošiem faktoriem izvirzot cenu konkurētspēju, ražošanas bāzi nozarē un pievienotās vērtības uz vienu iedzīvotāju pieaugumu Nace DN nozarē. Izmantojot šo mainīgo, ir aprēķināma pievienotā vērtība uz vienu iedzīvotāju un kopējā pievienotā vērtība nozarē.

Pievienotās vērtības veidošana Nace DE nozarē ir aprēķināta, pamatojoties uz to, ka pieaugumu ietekmē ražošanas bāze un izmaiņas iekšzemes patēriņā uz vienu iedzīvotāju.

Pievienotā vērtība Nace DF nozarē ir noteikta, izmantojot eksogēni noteikto pievienotās vērtības uz vienu iedzīvotāju Nace DF nozarē tendenci.

Pievienotās vērtības aprēķināšana Nace DG nozarē tiek veikta, pieņemot, ka nozares attīstību ietekmējošie faktori ir cenu konkurētspēja nozarē un ražošanas bāze nozarē.

Pievienotās vērtības aprēķināšana Nace DH blokam ir veikta, izmantojot tādu pašu pieeju kā Nace DG gadījumā, tikai ir viens papildus nozares attīstību ietekmējošais faktors – pievienotās vērtības pieaugums citās apstrādes rūpniecības apakšnozarēs. Šis mainīgais ir aprēķināms, izmantojot pievienotās vērtības nozarē tekošajā un iepriekšējā laika momentā un atskaitot pievienoto vērtību analizējamajā apakšnozarē.

Pievienotās vērtības veidošana Nace DI nozarē ir aprēķināta, pieņemot, ka izaugsmi veicinošie faktori ir ražošanas bāze un pievienotās vērtības pieaugums būvniecībā.

Atšķirībā no iepriekš aprakstītajām apstrādes rūpniecības apakšnozarēm, pievienotā vērtība Nace DJ nozarē tiek rēķināta nevis no pievienotās vērtības pieauguma puses, bet tieši.

Šajā gadījumā vienādojuma labajā pusē ir pievienotās vērtības uz vienu iedzīvotāju rādītāji apstrādes rūpniecībā, izņemot analizējamo apakšnozari, enerģētikā un būvniecībā.

Līdzīgi ir aprēķināma arī pievienotā vērtība Nace DK nozarei.

Pievienotās vērtības aprēķināšana Nace DL nozarē tiek veikta, izmantojot pievienotās vērtības uz vienu iedzīvotāju pieaugumu, un to ietekmē cenu konkurētspēja nozarē un ražošanas bāze.

Pievienotā vērtība Nace DM ir noteikta eksogēni.

Pievienotās vērtības veidošana Nace DN nozarē ir aprēķināta, pieņemot, ka galvenais faktors attīstības veicināšanai ir cenu konkurētspēja.

Pievienotā vērtība salīdzināmajās cenās tiek aprēķināta, izmantojot pievienoto vērtību un deflatoru apstrādes rūpniecībai.

Deflators apstrādes rūpniecības nozarei tiek noteikts, izmantojot darbaspēka izmaksu koeficientu, produktivitātes koeficientu, kas sākotnējā momentā ir vienāds ar vieninieku un peļņas tendenci. Vienādojumā atspoguļotie parametri ir aprēķināti, izmantojot pēdējo 3 gadu vidējos statistikas rādītājus par darbaspēka un kapitāla izmaksu īpatsvaru pievienotās vērtības veidošanā apstrādes rūpniecībā.

Peļņas tendences aprēķini tiek veikti ar vairāku vienādojumu palīdzību. Vienādojumu loģika ir tāda, ka bāzes scenārijā uzņēmumu peļņas līmenis (daļa no pievienotās vērtības) Latvijas tautsaimniecībā 30 gadu laikā izlīdzinās ar vidējo uzņēmumu peļņas līmeni ES valstīs. Tajā pašā laikā vienādojumi atspoguļo, ka gadījumā, kad ekonomika attīstās strauji (pievienotā vērtība pieaug straujāk), augstāks ir arī sagaidāmās peļņas līmenis. Tāpat ir iestrādāts mehānisms, kādā veidā uzņēmumu ienākuma nodokļa izmaiņas atstāj ietekmi uz sagaidāmo peļņas līmeni tautsaimniecībā.

Vienādojumos ir izmantots tāds mainīgais, kā uzņēmumu ienākuma nodokļa efektīvā likme, kura ir aprēķināma no uzņēmuma nodokļa standarta likmes ar koeficienta palīdzību.

Starptautiski netirgojamo produktu bloks

Starptautiski netirgojamo produktu bloku veido septiņi sektori:

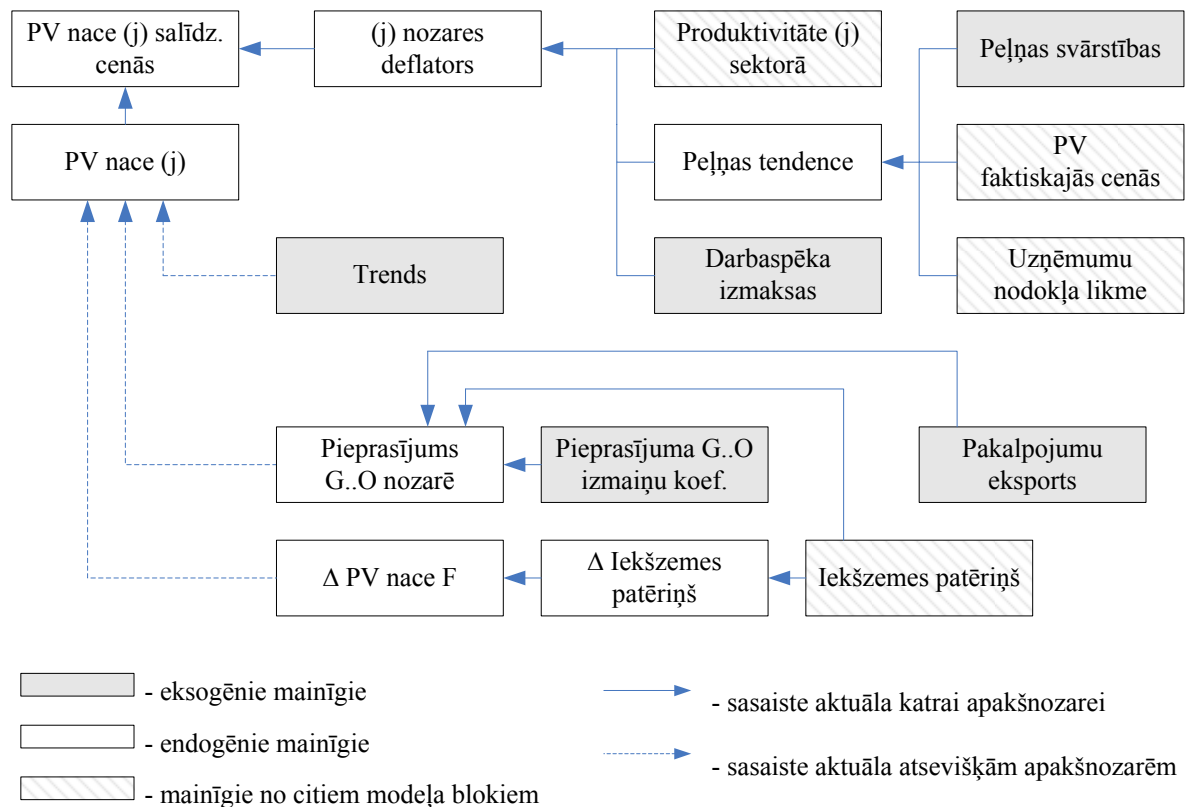
- Nace A01 (lauksaimniecība, medniecība un ar to saistīti pakalpojumi);
- Nace A02 (mežsaimniecība, kokmateriālu sagatavošana un ar to saistīti pakalpojumi);
- Nace B (zvejniecība);
- Nace C (ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde);
- Nace E (elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde);
- Nace F (būvniecība);
- Nace G līdz O, atskaitot L, M, N (pakalpojumi – vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu, motociklu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts; viesnīcas un restorāni; transports, glabāšana un sakari; finanšu starpniecība; operācijas ar nekustamo īpašumu, noma, datorpakalpojumi, zinātne un citi komercpakalpojumi; sabiedriskie, sociālie un individuālie pakalpojumi).

Katrs no šiem sektoriem tiek modelēts atsevišķi, pielietojot vienu no trim aprēķinu metodikām (kas ir atspoguļots ar pārtrauktu līniju 5.attēlā).

Galvenie aprēķināmie mainīgie šajā blokā ir pievienotā vērtība (blokshēmā: PV nace (j)) un pievienotā vērtība salīdzināmajās cenās (blokshēmā: PV nace (j) salīdz. cenās).

Nace A01, A02, B nozaru attīstība ir noteikta eksogēni, tāpat eksogēni ir noteikts arī deflators katrai no šīm nozarēm.

Pamatojums tam ir saistīts ar to, ka nedz lauksaimniecība, nedz mežsaimniecība un zvejniecība nestrādā brīvās konkurences apstākļos. Nozares lielā mērā tiek subsidētas ar ES un valsts līdzekļiem, un to attīstība praktiski ir atkarīga no politiskiem lēmumiem. Tā kā līdzšinējā ES politika attiecībā uz šīm lauku teritorijas iedzīvotājiem svarīgajām nozarēm lielā mērā ir balstīta uz *status quo* saglabāšanu, eksogēni ir paredzēts šo nozaru minimāls pieaugums un stabilas cenas.

5.att. Modeļa blokshēma: Starptautiski netirgojamo produktu bloks

Arī ieguves rūpniecībā (Nace C) pievienotās vērtības izaugsmes prognoze ir noteikta eksogēni. Taču atšķirībā no trim iepriekš aprakstītajām nozarēm, šajā gadījumā deflators ir noteikts endogēni. Cenu līmenis nozarē ir atkarīgs no darbaspēka izmaksu produktivitātes.

Koeficients, ar ko tiek dalīts produktivitātes mainīgais, ir produktivitātes rādītājs 2005. gadā. Tāpat ir secināts, ka bāzes gadā darbaspēka izmaksu īpatsvars pievienotajā vērtībā bija ievērojami mazāks nekā daudzās citās ES valstīs. Tas varētu būt skaidrojams ar straujo būvniecības attīstību Latvijā. Līdz ar to ir noteikts, ka laika gaitā atalgojuma īpatsvars pievienotajā vērtībā palielināsies uz peļņas rēķina.

Nace E nozarē (elektroenerģija, gāzes un ūdens apgāde) pievienotās vērtības izaugsmes prognoze ir noteikta eksogēni, bet deflators – endogēni. Vienādojumu loģika ir identiska Nace C nozares gadījumā.

Būvniecībā (Nace F), pamatojoties uz papildus ekonometrisko analīzi, pievienotās vērtības pieaugums ir saistīts ar iekšzemes patēriņa pieaugumu. Līdzīgi kā citās nozarēs, pievienotā vērtība salīdzināmajās cenās ir aprēķināta ar deflatora palīdzību. Deflatora aprēķināšanas pieeja ir tāda pati kā ieguves rūpniecībai.

Pievienotā vērtība pakalpojumu sektorā (Nace G..O, atskaitot L, M, N) ir noteikta funkcionāli no pieprasījuma pēc pakalpojumiem. Pieprasījums pēc pakalpojumiem tiek rēķināts, par pamatu ņemot iekšzemes pieprasījumu un pieņemot, ka pieprasījuma pēc pakalpojumiem īpatsvars iekšzemes pieprasījumā 20 gadu laikā izlīdzināsies ar ES-15 vidējiem rādītājiem, kā arī eksogēni prognozējot pakalpojumu eksporta tendenci. Deflatora aprēķināšanas pieeja ir tāda pati kā iepriekšējos piemēros.

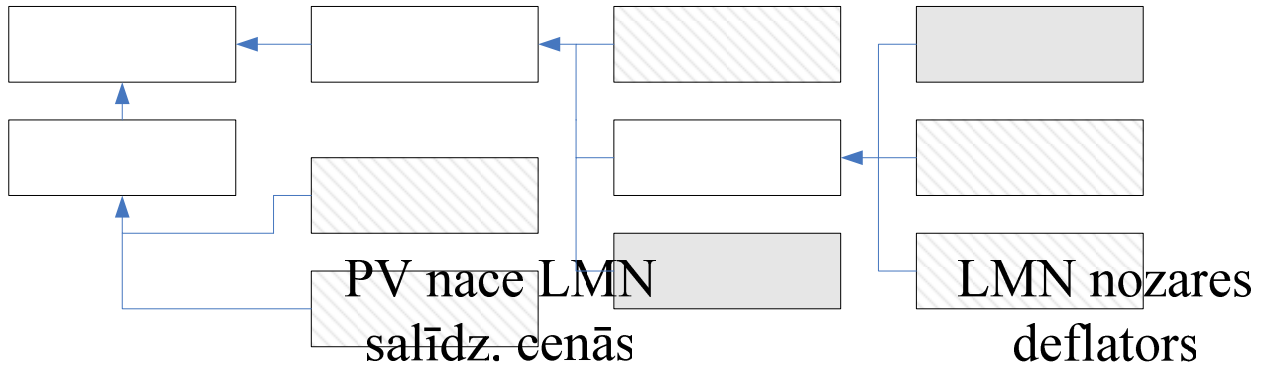
Valsts sektora bloks

Šajā gadījumā valsts sektoru reprezentē trīs Nace nozares:

- Nace L (valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana);
- Nace M (izglītība);
- Nace N (veselība un sociālā aprūpe).

Kaut arī šajos sektoros darbojas arī privātie uzņēmēji, tomēr privāto un publisko pakalpojumu nodalīšana no statistikas datiem ir ļoti sarežģīts process. Turklāt šo sektoru attīstību lielā mērā nosaka valsts politika un valsts finansējums. Tādēļ šie dati netiek nodalīti, un ir pieņemts, ka minētās nozares veido publisko sektoru.

Pamatojoties uz papildus analīzi, pieņemts, ka valsts sektora pievienotās vērtības pieaugumu veicinošais faktors ir valsts izdevumu lielums.

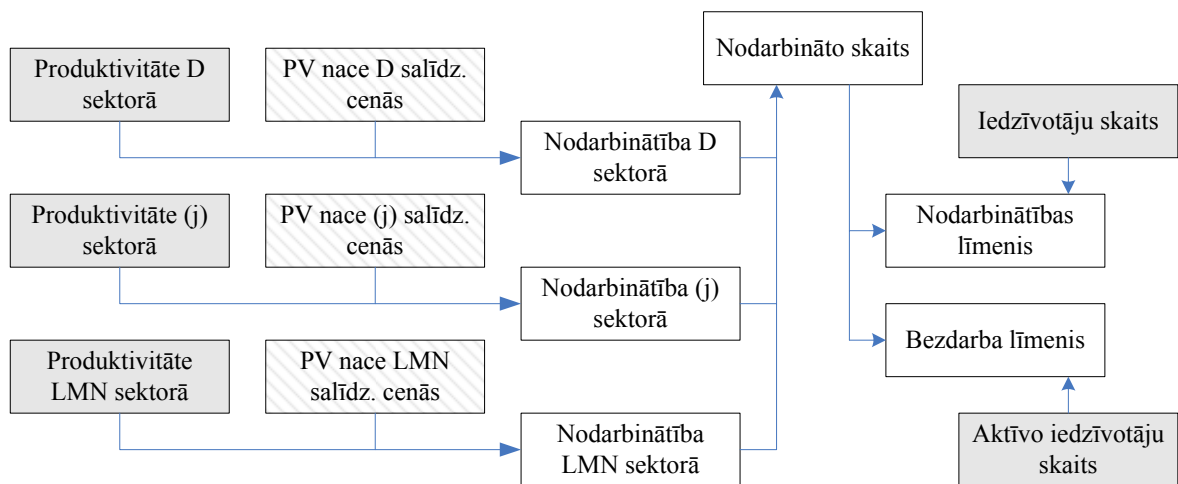
6.att. Modeļa blokshēma: Valsts sektora bloks

Līdz ar to pievienotā vērtība ir funkcija no valsts izdevumiem darbaspēkam (valsts izdevumi ne darbaspēkam lielā mērā ir tāpat kā LMN valsts izdevumiem). Tiesa, abu šo pozīciju īpatsvars pievienotās vērtības veidošanā nav vienāds. Savukārt tādā veidā valsts izdevumi kā sociālie transferti un subsīdijas, pievienotās vērtības aprēķinos netiek izmantoti.

Pievienotā vērtība tiek aprēķināta ar deflatora palīdzību. Deflatora aprēķināšanas metodika sakrīt ar deflatora aprēķina metodiku starptautiski tirgojamo un starptautiski netirgojamo produktu blokos.

Nodarbinātības bloks

Nodarbinātības bloka shēma ir atspoguļota 7. attēlā.

7.att. Modeļa blokshēma: Nodarbinātības bloks

Nodarbināto skaitu katrā nozarē aprēķina, izmantojot pievienotās vērtības mainīgos un eksogēni noteikto produktivitātes prognozi nozaru grupām.

Produktivitātes prognoze ir noteikta, pamatojoties uz pieņēmumu, ka Latvija sasniegs ES-15 vidējos rādītājus 30 gadu laikā, sākot no 2005. gada. ES-15 vidējo rādītāju prognoze ir veikta, izmantojot vēsturiskus datus. Lielā mērā ar produktivitātes mainīgajiem tika veikta modeļa kalibrēšana.

Zinot nodarbināto skaitu, ir aprēķināmi bezdarba un nodarbinātības rādītāji.

Iedzīvotāju skaits darbspējīgā vecumā un ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits ir eksogēnie mainīgie. Šo mainīgo noteikšanai ir izmantotas Eurostat prognozes (Eurostat prognožu bāzes variants). Tāpat Eurostat prognozes ir izmantotas kopējo iedzīvotāju skaita izmaiņu noteikšanai.

5. LATVIJAS NODOKĻU POLITIKAS IZMAIŅAS IETEKMES NOVĒRTĒJUMS

Lai veiktu Latvijas nodokļu politikas izmaiņu ietekmes novērtējumu, vispirms ir izstrādāts bāzes scenārijs – notikumu attīstība, pieņemot, ka nodokļu sistēma valstī netiek mainīta. Tad atsevišķi ir izstrādāti politikas ietekmes (analizējamie) scenāriji, kuros tiek vērtēts, cik lielā mērā nodokļu likmju izmaiņas ietekmēs tautsaimniecību un veidosies novirzes no minētā bāzes scenārija. Tieši šīs novirzes ir uzskatāmas par nodokļu politikas ietekmi.

Darbā ir izskatīti seši nodokļu politikas scenāriji. Pirmajos trīs scenārijos ir aprakstīta vienkārša nodokļu palielināšana. Nodokļu sloga palielinājums katrā scenārijā bija atšķirīgs. Uzņēmumu kapitāla nodokļu grupai (Uzņēmumu ienākuma nodoklis) nodokļa palielinājums bija par divām trešdaļām vai aptuveni 5%p, darbspēka nodokļu grupai (Iedzīvotāju ienākuma nodoklis) palielinājums veidoja 5%p, bet patēriņa nodokļu grupai (Pievienotās vērtības nodoklis) palielinājums bija par 4%p.

Izstrādājot scenārijus, tika izvērtēta iespēja tos „sinhronizēt”, lai pirmajā gadā visos scenārijos valsts ieņēmumu izmaiņas būtu vienādas, vai vienādi tiktu palielināts nodokļu slogs. Tomēr tālāk tika nolemts no tā atteikties un izmantot intuitīvi izvēlētos apaļus skaitļus nodokļu sloga samazināšanai. Iemesls, kāpēc scenāriji tomēr netika „sinhronizēti”, ir stipri atšķirīgas nodokļu ieņēmumu tendences turpmākajos gados, kam pamatā ir ar nodokli apliekamās bāzes izmaiņas. Piemēram, visos scenārijos ar nodokli apliekamā bāze iedzīvotāju ienākuma nodoklim pieaug daudz straujāk par ar nodokli apliekamo bāzi pievienotās vērtības nodoklim

– kas ir visai pamatota parādība laikā, kad samazinās tirdzniecības bilances deficīts un pieaug produktivitāte.

Pārējie trīs scenāriji ir zināmā mērā nodokļu sistēmas optimizēšanas scenāriji. Pirmais no tiem paredzēja uzņēmumu ienākuma nodokļa palielināšanu, nodokļos iekasēto summu ieguldot starptautiski tirgojamo produktu P&A atbalstam. Otrais paredzēja darbaspēka nodokļu sloga samazinājumu uz patēriņa nodokļu sloga palielināšanas rēķina. Trešais scenārijs paredzēja uzņēmumu ienākuma nodokļa sloga samazinājumu uz patēriņa nodokļu sloga rēķina.

Visu sešu scenāriju ietekme uz svarīgākajiem tautsaimniecības rādītājiem ir apkopota divās ieguldījumu-ieguvumu tabulās, kas atspoguļo katra scenārija īstermiņa un ilgtermiņa ieguvumus un zaudējumus. Pirmajā tabulā ir atspoguļoti īstermiņa ieguvumi un zaudējumi (3. tabula). Otrajā tabulā – ieguvumi un zaudējumi ilgtermiņā (4. tabula). Taču visus sešus scenārijus nevar vienkārši salīdzināt savā starpā, un atsevišķi jāvērtē trīs nodokļu palielināšanas scenāriji, viens P&A atbalsta scenārijs un divi nodokļu sistēmas optimizācijas scenāriji.

3.tabula

Īstermiņa ietekme salīdzinājumā ar bāzes scenāriju (2009. gads)

	Valsts budžets	IKP	Bezdarbs	Inflācija	Ārējā tirdzn. bilance
Uzņēmumu ienākuma nodokļa palielināšana	+ 259 milj.	-1,1 %	+ 0,1 %p	+ 1,9 %p	- 1,5 %p
Iedzīvotāju ienākuma nodokļa palielināšana	+ 263 milj.	- 3,5 %	+ 1,5 %p	+ 2,2 %p	- 1,4 %p
Pievienotās vērtības nodokļa palielināšana	+ 413 milj.	- 1,5 %	- 0,3 %p	+ 3,0 %p	- 1,0 %p
Uzņēmumu ienākuma nodokļa palielināšana un investēšana P&A	+ 171 milj.	- 2,8 %	+ 1,1 %p	+ 1,9 %p	- 1,6 %p
Iedzīvotāju ienākuma nodokļa samazināšana, palielinot PVN	0 milj.	0 %	+ 0,1 %p	+ 2,7 %p	+ 0,4 %p
Uzņēmumu ienākuma nodokļa samazināšana, palielinot PVN	0 milj.	0,5 %	- 0,2 %p	- 0,7 %p	+ 1,1 %p

Simulāciju rezultātā secināts, ka no trim nodokļu palielināšanas scenārijiem vislielāko negatīvo ietekmi tautsaimniecībā ilgtermiņā atstāj uzņēmumu ienākuma nodokļa (uzņēmumu kapitāla nodokļu) palielināšana. Lielā mērā tas ir saistīts ar to, ka šis ir vienīgais no trīs analizējamo grupu nodokļiem, kur valstis savā starpā konkurē.

Ilgtērmiņa ietekme salīdzinājumā ar bāzes scenāriju (2026. gads)

	Valsts budžets	IKP	Bezdarbs	Inflācija	Ārējā tirdzn. bilance
Uzņēmumu ienākuma nodokļa palielināšana	+ 33 milj.	- 3,8 %	+ 1,8 %p	0 %p	- 1,8 %p
Iedzīvotāju ienākuma nodokļa palielināšana	+ 1389 milj.	- 1,4 %	+ 0,3 %p	0 %p	- 0,6 %p
Pievienotās vērtības nodokļa palielināšana	+ 1221 milj.	- 1,4 %	- 0,2 %p	0 %p	- 0,6 %p
Uzņēmumu ienākuma nodokļa palielināšana un investēšana P&A	+ 680 milj.	+ 1,2 %	- 1,8 %p	0 %p	- 1,3 %p
Iedzīvotāju ienākuma nodokļa samazināšana, palielinot PVN	- 393 milj.	+ 0,2 %	- 0,5 %p	0 %p	+ 0,1 %p
Uzņēmumu ienākuma nodokļa samazināšana, palielinot PVN	+ 473 milj.	+ 3,2 %	- 1,9 %p	0 %p	+ 1,6 %p

Savukārt „vismazākais ļaunums” ir pievienotās vērtības nodokļa (patēriņa nodokļu) palielināšana. Kaut arī ilgtermiņā pievienotās vērtības nodokļa (patēriņa nodokļu) palielināšanai ir minimāls pārsvars par iedzīvotāju ienākuma nodokli (darbaspēka nodokļiem), taču īstermiņā tam nav tik izteikta negatīva ietekme.

Interesanti atzīmēt 4. scenārija rezultātus, kur tiek palielināts uzņēmumu ienākuma nodoklis, un budžetā iekasēto summu valsts iegulda P&A sektorā. Kaut arī īstermiņā tam ir negatīva ietekme, ilgtermiņā tas atstāj nelielu pozitīvu ietekmi tautsaimniecībā. Tomēr šeit ir svarīgi atzīmēt, ka valsts ieguldījumi P&A tika finansēti no uzņēmumu ienākuma nodokļa, kas, kā bija redzams pirmajos trīs scenārijos, ir „lielākais ļaunums”. Un pat pie šāda finansēšanas varianta ir vērojama neliela, bet pozitīva ietekme (jāatzīmē, piemēram, ka finansējot P&A atbalstu no pievienotās vērtības nodokļa, ilgtermiņā IKP pieaugums ir prognozējams par aptuveni 4%). Tas arī liecina par nodokļu izlietojuma politikas svarīgumu.

Divi pēdējie scenāriji ļauj secināt, ka ar nodokļu sistēmas optimizācijas palīdzību var uzlabot ekonomisko situāciju valstī. Tomēr pirmajā gadījumā (tiek samazināts iedzīvotāju ienākuma nodoklis, palielinot pievienotās vērtības nodokli) ietekme ir niecīga. Kaut arī otrajā gadījumā (tiek samazināts uzņēmumu ienākuma nodoklis, palielinot pievienotās vērtības nodokli) ietekme ir izteikti pozitīva, taču tā joprojām nav uzskatāma par būtisku.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Promocijas darba tapšanas gaitā ir izstrādāti šādi **secinājumi**:

No salīdzinošās analīzes

1. Vērtējot pasaules kontekstā, kopējais nodokļu slogs Latvijā ir salīdzinoši augsts (ap 30% no IKP Latvijā, salīdzinājumā ar aptuveni 22% vidēji pasaulē). Turklāt vairāk kā pusei pasaules valstu nodokļu slogs ir zemāks par 20% no IKP, bet atsevišķās ar naftu bagātās valstīs nodokļu slogs ir zemāks par 5% no IKP. Tomēr, salīdzinot ar ES valstīm, nodokļu slogs Latvijā ir viens no zemākajiem un ir manāmi zemāks par ES vidējiem 37% no IKP.
2. Lielāko daļu Latvijas valsts budžeta veido 3 nodokļu grupas (atkarībā no ar nodokļiem apliekamās bāzes): darbaspēka nodokļi, uzņēmumu ienākuma (kapitāla) nodokļi un patēriņa nodokļi. Minētās nodokļu grupas kopā veido vairāk kā 98% no visiem nodokļu ieņēmumiem Latvijā. Līdzīgā veidā arī citās ES valstīs šīm nodokļu grupām ir liela nozīme kopējos nodokļu ieņēmumos (vidēji ES valstīs veidojot 93%). Darbaspēka nodokļu slogs Latvijā ir augsts, bet tas ir raksturīgi arī citām Eiropas valstīm. Uzņēmumu ienākuma nodokļu slogs Latvijā ir uzskatāms par vienu no zemākajiem gan ES, gan arī pasaulē. Patēriņa nodokļu slogs Latvijā ir tuvs Eiropas vidējam, taču pasaules mērogā ir augsts.
3. Konstatēta pozitīvā korelācija starp valsts ekonomiskās attīstības līmeni un nodokļu slogu tajā – tas nozīmē, ka attīstītākajās valstīs kopumā nodokļu slogs ir augstāks nekā mazāk attīstītajās. Tomēr netika pierādīta nodokļu sloga ietekme uz valsts konkurētspēju. Tas ļauj secināt, ka nodokļu slogs nav būtiskākais tautsaimniecības attīstību veicinošais faktors un nodokļu sloga samazināšana pati par sevi negarantē tautsaimniecības attīstību.

No nodokļu ietekmes kanālu tautsaimniecībā analīzes

4. Darbaspēka nodokļu izmaiņu ietekmes kanāli uz tautsaimniecībā notiekošajiem procesiem jāanalizē kā īstermiņā, tā ilgtermiņā. Īstermiņā ietekme ir gan uz darbaspēka izmaksām, gan uz neto atalgojuma līmeni. Savukārt ilgtermiņā darbaspēka nodokļu izmaiņu ietekmes uz darbaspēka izmaksām nav, tādējādi ietekme izpaužas caur darbinieku neto atalgojuma līmeni.
5. Uzņēmumu ienākuma (kapitāla) nodokļi negatīvi ietekmē ārvalstu tiešo investīciju plūsmu. Turklāt no trim analizējamām nodokļu grupām uzņēmumu ienākuma nodokļu grupa ir vienīgā, kurā ir vērojama valstu konkurence nodokļu samazināšanā un arī notiek

vērā ņemama valstu savstarpējā mijiedarbība. Attiecībā uz iekšzemes procesiem, uzņēmumu ienākuma nodokļa izmaiņas ietekmē produkcijas ražošanas izdevumus un caur to preču cenu un starptautisko konkurenci.

6. Patēriņa nodokļi ietekmē tautsaimniecībā notiekošos procesus caur cenu izmaiņām un līdz ar to arī reālo pieprasījumu. Nelielas patēriņa nodokļa izmaiņas, kuru rezultātā preču un pakalpojumu cenas būtiski nemainās, būtiski neietekmē pārrobežu iepirkumu ieradumus Latvijā un līdz ar to arī ievērojami nemaina pārrobežu iepirkumu tūrisma plūsmas.
7. Attiecībā uz vienīgo detalizēti analizēto valsts izdevumu pozīciju (izdevumi pētniecībai un attīstībai – P&A), secināts, ka valsts investīciju ietekmes kanāls veidojas šādi: 1. Valsts investīcijas P&A sektorā veicina privātās investīcijas, kopā veidojot uzkrāto zināšanu bāzi P&A (kura ar laiku noveco vai amortizējas); 2. Uzkrāto zināšanu bāze P&A samazina produkcijas ražošanas izmaksas (samazinot inovatīvo preču izstrādes izmaksas) un līdz ar to veicina preču cenu konkurētspēju zināšanu ietīpīgajās nozarēs.
8. Starptautiski tirgojamo preču sektora (apstrādes rūpniecības) attīstību ES valstīs pamatā ietekmē 3 galvenie faktori: 1. Ražošanas bāze; 2. Cenu konkurētspēja; 3. Pieprasījuma pieaugums un citu nozaru attīstība. Faktoru nozīmīgums ir atšķirīgs katrai atsevišķai apstrādes rūpniecības apakšnozarei. Ražošanas nodokļu sloga (darbaspēka nodokļi un uzņēmumu ienākuma veida nodokļi) ietekme uz apstrādes rūpniecības attīstību ir atšķirīga katrai atsevišķai apstrādes rūpniecības apakšnozarei, taču kopumā ir relatīvi neliela. No trīs minētajiem faktoriem izteikti nozīmīgākais apstrādes rūpniecības attīstībai ir ražošanas bāzes esamība un lielums.

No nodokļu kompleksās ietekmes analīzes

9. Iespējas veicināt vai kavēt Latvijas tautsaimniecības attīstību ilgtermiņā, mainot kopējo nodokļu slogu, ir nelielas⁶.
 - Vislielākā ilgtermiņa ietekme uz tautsaimniecību ir no uzņēmumu ienākuma nodokļa sloga izmaiņām. Veicot simulācijas ar uzņēmumu ienākuma nodokļa sloga palielināšanu par divām trešdaļām (palielinot uzņēmumu ienākuma nodokli no 15% līdz 25%), IKP ilgtermiņā (2026. gads) samazinājies par 3,8% salīdzinājumā ar bāzes scenāriju. Tāpat ir sagaidāms, ka bezdarba līmenis būs par 1,8%p augstāks salīdzinājumā ar bāzi. Taču ietekme uz tirdzniecības bilances deficītu būtu kaut arī

⁶ Secinājumi neattiecas uz radikālām nodokļu sloga izmaiņām

neliela, bet pozitīva – deficīts samazinātos par 1,8%p. Aptuveni simetriska ietekme ir sagaidāma arī uzņēmumu ienākuma nodokļa sloga samazināšanas gadījumā. No īstermiņa tautsaimniecības veicināšanas viedokļa jāatzīmē, ka uzņēmumu ienākuma nodokļu sloga samazināšana par divām trešdaļām īstermiņā varētu dot pozitīvu ietekmi uz IKP 1,1% apjomā un cenu samazinājumu par 1,9%p salīdzinājumā ar bāzi. Ārējās tirdzniecības bilance šajā gadījumā pasliktinātos par 1,5%p.

- Darbaspēka nodokļu sloga palielināšanas par 5%p gadījumā (palielinot iedzīvotāju ienākuma nodokli), ilgtermiņā pieaugtu valsts loma tautsaimniecībā, taču ilgtermiņa negatīvā ietekme uz IKP būtu vien -1,4% salīdzinājumā ar bāzi. Līdzīgi tas būtu arī patēriņa nodokļu sloga palielināšanas par 4%p gadījumā (palielinot Pievienotās vērtības nodokli). Ietekme uz bezdarba līmeni un ārējo tirdzniecību gan darbaspēka nodokļu sloga gadījumā, gan patēriņa nodokļu sloga gadījumā būtu minimāla. Salīdzinoši liela negatīva ietekme no darbaspēka nodokļu sloga palielināšanas būtu īstermiņā, jo, slogam pieaugot par 5%p, IKP varētu sarukt par 3,5% salīdzinājumā ar bāzi, bezdarba līmenis pieaugtu par 1,5%, bet cenu līmenis palielinātos par 2,2%p. Vienlaikus par 1,4%p uzlabotos ārējās tirdzniecības bilance.
- Patēriņa nodokļu sloga samazināšana par 4%p (samazinot pievienotās vērtības nodokli), īstermiņā dotu pozitīvu ietekmi uz IKP 1,5% apmērā, par 0,3%p samazinot bezdarba līmeni, par 3%p samazinot cenu pieaugumu. Savukārt ārējās tirdzniecības bilance pasliktinātos par 1%p. Aptuveni līdzīga ietekme būtu arī no darbaspēka nodokļu sloga samazināšanas par 5%p (samazinot iedzīvotāju ienākuma nodokli). Jāatzīmē gan, ka pašreizējos ekonomiskās krīzes apstākļos, kad IKP kritums sasniedz 18%, īstermiņa prognozes jāvērtē ļoti piesardzīgi.

10. Iespējas veicināt ekonomisko attīstību, mainot nodokļu sloga sadalījumu starp dažādām ar nodokli apliekamām bāzēm, ir ļoti nelielas.

- Gadījumā, ja darbaspēka nodokļu slogs tiek samazināts par 5%p, tas tiek kompensēts ar patēriņa nodokļu sloga izmaiņām, lai rezultātā kopējais nodokļu slogs valstī paliktu nemainīgs (salīdzinājumā ar bāzes scenāriju). Pozitīvā ietekme no šādas nodokļu optimizācijas ir minimāla un ilgtermiņā (2026. gads) ļaus palielināt IKP vien par 0,2% un par 0,5%p samazināt bezdarba līmeni.
- Samazinot uzņēmumu ienākuma nodokļu slogu par divām trešdaļām, to kompensējot ar patēriņa nodokļa izmaiņām, lai kopējais nodokļu slogs valstī paliktu nemainīgs

(salīdzinājumā ar bāzes scenāriju), ilgtermiņā (2026. gads) izdotos palielināt IKP par 3,2% un par 1,9%p samazināt bezdarba līmeni. Tas ļauj secināt, ka kaut arī nelielas, taču nodokļu optimizēšanas iespējas pastāv.

11. Ir iespējams palielināt valsts ekonomikas konkurētspēju, nesamazinot vai pat palielinot kopējo nodokļu slogu.

- Palielinot uzņēmumu ienākuma nodokļu slogu (par divām trešdaļām), taču visus papildus ieņēmumus (vai zaudējumus) valsts budžetā novirzot P&A jomā, var veicināt tautsaimniecības attīstību. Šāda scenārija gadījumā īstermiņa ietekme uz IKP būtu negatīva, ekonomikai zaudējot 2,8% un inflācijai palielinoties par 1,9%. Taču ilgtermiņā ietekme uz IKP būtu +1,2%, vienlaicīgi samazinot bezdarba līmeni par 1,8% salīdzinājumā ar bāzi. Krietni lielāka ietekme būtu, ja valsts P&A investīcijas finansētu ar patēriņa nodokļiem – šajā gadījumā ilgtermiņa (2026. gads) pozitīvā ietekme uz IKP būtu +5% salīdzinājumā ar bāzi. Tas ļauj secināt, ka nodokļu sloga palielināšana Latvijas gadījumā nenozīmē konkurētspējas samazināšanos, bet, šos resursus izmantojot ražotāju atbalstam (mūsu gadījumā veicot investīcijas P&A sektorā), kopējā ietekme uz tautsaimniecību būtu pat pozitīva.

12. Viens no svarīgākajiem uzdevumiem Latvijas ekonomikas sabalansētas attīstības veicināšanai, ir apstrādes rūpniecības attīstības veicināšana (kas ir svarīgākā starptautiski tirgojamo preču ražošanas nozare). Taču nodokļu izmaiņas ar mērķi novirzīt papildus ieņēmumus P&A sektoram nebūs pietiekami spēcīgi stimuli un ļaus apstrādes rūpniecības ražošanas apjomus palielināt vien par 20-30% (salīdzinājumā ar bāzes scenāriju). Svarīgākais apstrādes rūpniecības attīstības faktors ir ražošanas bāze – jo attīstītāka ir apstrādes rūpniecība valstī, jo straujāk tā attīstās. Šī darba ietvaros ir secināts, ka nedz ar tirgus mehānismiem, nedz ar nodokļu politikas, nedz ar atbalstu P&A sektoram strauju apstrādes rūpniecības attīstību panākt nebūs iespējams. Taču tieši šīs galvenās starptautiski tirgojamo preču ražojošās nozares vāja un lēna attīstība ievērojami kavē arī visas valsts tautsaimniecības sabalansētu attīstību.

13. Darba rezultāti ļauj autoram secināt, ka nodokļu politika ir salīdzinoši maznozīmīgs instruments tautsaimniecības attīstības veicināšanai, it īpaši ilgtermiņā. Šodienas pasaulē ar daudzajiem starptautiskās konkurences kropļojumiem nozīmīgāku lomu spēlē ne tik daudz kopējais nodokļu slogs, cik valsts spēja efektīvā veidā (tieši vai netieši) novirzīt savus līdzekļus konkurētspējas veicināšanai starptautiski tirgojamo preču grupā.

Pamatojoties uz veiktā pētījuma rezultātiem, ir izstrādāti **priekšlikumi**:

1. Ieteicams samazināt uzņēmumu ienākuma nodokļa likmi līdz iespējami zemākajam līmenim. Taču šāda soļa ietekme uz tautsaimniecības attīstību būtu neliela – tā, samazinot uzņēmumu ienākuma nodokļa efektīvo likmi par divām trešdaļām, ilgtermiņa ietekme uz IKP būtu aptuveni 3,8%.
2. Ieteicams Latvijas politikas veidotājiem neatbalstīt ES ietvaros notiekošos uzņēmumu ienākuma (kapitāla) nodokļu politikas harmonizēšanas procesus.
3. Latvijai ir jāuzsāk iniciatīva patēriņa nodokļu politikas saskaņošanai ar Baltijas valstīm un Poliju patēriņa nodokļu jomā, īpaši to preču grupām, kurām patēriņu nodokļu nasta ir augsta. Tas ļautu noturēt nodokļu bāzi no starptautiskās konkurences viedokļa mazāk svarīgiem nodokļiem (patēriņa nodokļi), bet aktīvāk iesaistīties uzņēmumu ienākuma (kapitāla) nodokļu samazināšanas konkurencē.
4. Latvijas nodokļu sistēmas optimizēšanas kontekstā ir ieteicama uzņēmumu ienākuma nodokļa samazināšana uz patēriņa nodokļu rēķina. Tiesa, iespējamais efekts ir neliels (uzņēmumu ienākuma nodokļus samazinot par divām trešdaļām, ilgtermiņa IKP pieaugums ir aptuveni 3,2%).
5. Ieteicams palielināt valsts atbalstu P&A sektoram, to finansējot ar patēriņa nodokļu sloga palielināšanu. Pozitīvais efekts uz tautsaimniecību no papildus nodokļu izlietošanas valsts atbalstam P&A sektoram ir lielāks, nekā negatīvais efekts no lielāka nodokļu sloga. Tiesa, ir jārēķinās ar negatīvu efektu uz tautsaimniecību īstermiņā. Tāpat ir svarīgi atzīmēt, ka prognozējamais pozitīvais efekts ir tad, ja atdeve no valsts investīcijām P&A ir vismaz vidējā ES-15 valstu līmenī. Līdz ar to šajā gadījumā ļoti liela nozīme ir atbalsta izlietojuma efektivitātei.
6. Straujākai apstrādes rūpniecības attīstības veicināšanai valstij ir nepieciešams veikt ļoti nopietnas cita veida atbalsta aktivitātes (ārpus nodokļu politikas un investīcijām P&A), kuras ir vērstas uz ražošanas bāzes palielināšanu. Apstrādes rūpniecības attīstība valstī ir uzskatāma par vienu no svarīgākajiem uzdevumiem Latvijas tautsaimniecības ilgtermiņa attīstības veicināšanai.